

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι βιομετρικές τεχνολογίες ως πρακτική ταυτοποίησης:
Οι προκλήσεις στην ιδιότητα του πολίτη

Κωνσταντίνα Νικολάου

Αθήνα 2020

Τριμελής Επιτροπή

Γεωργοπούλου Παναγιώτα, Επίκουρη Καθηγήτρια (Επιβλέπουσα)

Ξανθόπουλος Χρήστος, Επίκουρος Καθηγητής

Τσίρος Νικόλαος, Καθηγητής

Copyright © Κωνσταντίνα Νικολάου, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κα. Παναγιώτα Γεωργοπούλου, για τη γενναιόδωρη συμπαράστασή της, την υπομονή και τις πολύτιμες συμβουλές της κατά τη διάρκεια συγγραφής της ανα χείρας διπλωματικής εργασίας. Ευχαριστώ από καρδιάς τους γονείς μου, Βούλα και Σπύρο, τα αδέρφια μου, Χριστιάννα και Ζώη, και τους πολύτιμους φίλους μου, και ειδικά την Πόπη, για την κάθε μορφής υποστήριξη που μου παρείχαν.

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract	4
Εισαγωγή.....	5
1.Η διαφοροποίηση των βιομετρικών τεχνολογιών από παλαιότερες πρακτικές ταυτοποίησης.....	8
1.1. Ιδιότητα του πολίτη και ταυτοποίηση: Μια σύντομη ιστορική αναδρομή	8
1.2. Οι μεταβολές στη διαδικασία της ταυτοποίησης εξαιτίας των βιομετρικών τεχνολογιών.....	12
2. Η ιδιότητα του πολίτη και το βιομετρικό σώμα.....	17
2.1 Η ανάδειξη της σημασίας του σώματος στη συγκρότηση της πολιτικής ταυτότητας.....	17
2.2.Επαναπροσδιορισμός της σχέσης πολίτη και εθνικότητας	21
2.3. Το σώμα ως φορέας συνόρου.....	24
3. Οι προκλήσεις στην ιδιωτικότητα και τη δημοκρατία.....	29
3.1. Ιδιωτική ζωή και αυτονομία του πολίτη	29
3.2. Κριτική της ιδιωτικότητας και δημοκρατία	34
4.Σύγκρουση ασφάλειας και αυτονομίας	37
5. Βιομετρικές τεχνολογίες και κοινωνικές διακρίσεις	41
5.1 Οι βιομετρικές τεχνολογίες και η παρακολούθηση στην καθημερινή ζωή	41
5.2. Βιομετρικοί έλεγχοι και μη πολίτες	48
Επίλογος	55
Βιβλιογραφία	
Ελληνόγλωσση	59
Ξενόγλωσση	60

Περίληψη

Η παρούσα βιβλιογραφική εργασία επιχειρεί την ανίχνευση των μεταβολών και επανεννοιολογήσεων της ιδιότητας του πολίτη εν όψει της εφαρμογής των βιομετρικών τεχνολογιών στις διαδικασίες ταυτοποίησης. Η εν λόγω ιδιότητα εξετάζεται βάσει δύο οπτικών, εκείνης που δίνει έμφαση στις προεκτάσεις των βιομετρικών τεχνολογιών στα δικαιώματα και τις ελευθερίες και εκείνης που συνδέει την εφαρμογή τους με φαινόμενα αποκλεισμού από την πολιτική κοινότητα. Βάσει της πρώτης οπτικής αντιπαραθέτουμε τις θέσεις μεταξύ των φιλελευθέρων και κοινοτιστών μελετητών για τα δικαιώματα στην ιδιωτική ζωή και στην ασφάλεια. Βάσει της δεύτερης αναλύουμε πώς, υπό το πρίσμα της βιοεξουσίας και των κριτικών σπουδών της παρακολούθησης, οι βιομετρικές τεχνολογίες γίνονται μέρος ενός εξουσιαστικού μηχανισμού ο οποίος προωθεί τον κοινωνικό έλεγχο και τις διακρίσεις έναντι πολιτών και μη.

Λέξεις-κλειδιά: Βιομετρικές τεχνολογίες, Νέες τεχνολογίες, Ιδιότητα του πολίτη, Πρακτικές ταυτοποίησης

Biometric Technologies in the Identification Process: Challenges to Citizenship

Abstract

In the present thesis we attempt to detect changes and reenactments on the notion of citizenship in view of the application of biometric technologies in identification processes. Therefore, citizenship is examined under two different perspectives: one that emphasizes biometrics' impact on rights and freedoms and one that links their application to phenomena of exclusion from the political community. Following the first perspective, we contrast the positions between liberal and communitarian scholars on the rights to privacy and security. On the basis of the second approach, we analyze how, in the light of biopower and critical surveillance studies, biometric technologies become part of a power mechanism that promotes social control and discrimination against citizens and non-citizens.

Keywords: Biometric technologies, New technologies, Citizenship, Identification processes

Εισαγωγή

Βιομετρικές ορίζονται οι τεχνολογίες οι οποίες χρησιμοποιούν τα βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου με κύριο σκοπό την ταυτοποίηση του. Οι τεχνολογίες αυτές αντλούν, ήδη εδώ και δεκαετίες, δεδομένα από εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ αναμένεται και περαιτέρω αύξησή τους. Η ραγδαία εξάπλωσή τους έγινε σχετικά πρόσφατα αντικείμενο μελέτης από κοινωνιολόγους, νομικούς και πολιτικούς επιστήμονες. Στο ερευνητικό τους επίκεντρο τίθενται αφενός οι τρόποι με τους οποίους μεταβάλλουν τις συνθήκες της σύγχρονης ζωής και τις αντιλήψεις σχετικά με τα όρια της δημοκρατίας, αφετέρου ο βαθμός συμβατότητά τους με τις πολιτικές ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών.

Η εν λόγω εργασία εκκινεί με την υπόθεση ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες είναι δυνατόν να μεταβάλλουν αυτό που σήμαινε ως σήμερα «πολίτης» και να επηρεάσουν τη σφαίρα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του. Το γεγονός ότι, αφενός, η «ιδιότητα του πολίτη» αποτελεί μια ιδιαίτερα ρευστή έννοια και αφετέρου οι βιομετρικές τεχνολογίες έχουν τεράστιο εύρος εφαρμογής καθιστά αδύνατη μια ολιστική μελέτη του φαινομένου και των προεκτάσεών του. Έτσι, θα επιχειρήσουμε να επικεντρωθούμε στα κάτωθι ζητήματα.

Αρχικά θα αναζητήσουμε, μέσω μιας σύντομης αναδρομής, τους ιστορικούς λόγους για τους οποίους η ιδιότητα του πολίτη απαιτούσε διαχρονικά ένα ισχυρό σύστημα ταυτοποίησης. Η αναδρομή μας βασίζεται κυρίως στο έργο του John Torrey (1999), όπως αυτό επικεντρώνεται στην ιστορία των ταξιδιωτικών εγγράφων. Εν συνεχεία, κρίνεται σκόπιμο να διερωτηθούμε για τις πρακτικές μεταβολές τις οποίες οι βιομετρικές τεχνολογίες προκάλεσαν στο παλαιότερο αναλογικό σύστημα, κυρίως όσον αφορά την αυτοματοποίηση, την ταχύτητα της ταυτοποίησης και τη δυνατότητα ευρύτερης αποθήκευσης βιολογικών χαρακτηριστικών.

Το ζήτημα της ολοένα μεγαλύτερης εμπλοκής του, ψηφιακού πλέον, σώματος στις νέες γραφειοκρατικές διαδικασίες ταυτοποίησης θα μας απασχολήσει, σε σχέση με τις προεκτάσεις του στη μεταβολή της παραδοσιακής σχέσης πολίτη- κράτους. Πιο συγκεκριμένα, το ερώτημα αυτό το εξειδικεύουμε σε τρία θέματα προς διερεύνηση. Αρχικά, με ποιον τρόπο οι βιομετρικές τεχνολογίες αποτελούν λόγο αμφισβήτησης της παραδοσιακής διακριτής εξέτασης της ιδιότητας του πολίτη από την ενσώματη

υπόστασή του; Πώς η βιομετρικές τεχνολογίες αναδεικνύουν τη σημασία του σώματος του πολίτη στη σύσταση της ταυτότητας του και την αναγνώριση της μοναδικότητάς του; Πώς αξιολογείται το ψηφιοποιημένο σώμα στη συγκρότηση της ταυτότητας σε σχέση με το υλικό σώμα; Κατά δεύτερον, πώς οι βιομετρικές τεχνολογίες θεωρείται ότι αναδιαμορφώνουν τη σχέση πολίτη- σώματος- έθνους; Δεδομένου ότι η βιομετρική ταυτοποίηση και η συλλογή, επεξεργασία και αποθήκευση βιομετρικών δεδομένων μπορούν πλέον να γίνουν σε οποιοδήποτε έδαφος οποιουδήποτε κράτους, ποια πρόκληση ανακύπτει για τη σχέση πολίτη- έθνους- κράτους, είτε αυτή συλλαμβάνεται με όρους καταγωγής είτε συμμετοχής σε μία πολιτική κοινότητα. Τρίτον, ποια είναι με βάση τη βιοπολιτική θεωρία η νέα σχέση η οποία αναπτύσσεται μεταξύ του σώματος και του συνόρου, αφ' ης στιγμής το πρώτο μετατρέπεται σε ροή πληροφορίας μεταξύ διεθνικών βάσεων δεδομένων;

Για την ιδιότητα του πολίτη, από την πληθώρα εννοιολογήσεων που έχουν διαχρονικά διατυπωθεί, επιχειρήσαμε να αναδείξουμε τις διαφορές με τις οποίες οι προεκτάσεις της φιλελεύθερης (liberal) και κοινοτιστικής (communitarian) παράδοσης προσεγγίζουν την έννοια αυτή σε σχέση με τις σύγχρονες βιομετρικές πρακτικές ταυτοποίησης. Με βάση την πρώτη προσέγγιση, τα βασικά ερωτήματα αφορούν στον τρόπο με τον οποίο η βιομετρική τεχνολογία θέτει υπό αμφισβήτηση τη θεμελιώδη για τη δημοκρατία διάσταση της αυτονομίας. Πώς, υπό αυτή τη θεώρηση, υποστηρίζεται ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες προάγουν και πώς υπονομεύουν την ιδιωτική ζωή και τα ανθρώπινα δικαιώματα; Πώς συμβάλλουν στην αμφισβήτηση της διάκρισης δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, μέσω της διασύνδεσης βάσεων δεδομένων ιδιωτικών και δημοσίων φορέων;

Η βασική διαφωνία μεταξύ φιλελεύθερης και κοινοτιστικής αντίληψης για την ιδιότητα του πολίτη έγκειται στο γεγονός ότι, κατά την πρώτη προσέγγιση, η αυτονομία συχνά σταθμίζεται ως υπέρτερη του κοινού συμφέροντος, ενώ στη δεύτερη προκρίνεται κατ' αρχήν το κοινό συμφέρον. Παρότι οι περισσότερες προσεγγίσεις της ιδιότητας του πολίτη επιχειρούν μια ισορροπία των δύο, οι διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με τις βιομετρικές τεχνολογίες αντικατοπτρίζονται στην αντιπαράθεση μεταξύ των εννοιών της ιδιωτικότητας και ασφάλειας. Θα προσπαθήσουμε να καταγράψουμε τα βασικά επιχειρήματα αυτής της αντιπαράθεσης ανάμεσα στους ερευνητές που καταδεικνύουν τους κινδύνους για τα ανθρώπινα δικαιώματα και εκείνους που προκρίνουν την εθνική ασφάλεια.

Ωστόσο, η συμμετοχή σε μία πολιτική κοινότητα δεν εξετάζεται μόνο ως προς τα δικαιώματα των πολιτών που συμμετέχουν σε αυτή, αλλά και με γνώμονα το ποιος νομιμοποιείται να είναι πολίτης, τις διακρίσεις εντός του σώματος των πολιτών και τους αποκλεισμούς από την κοινότητα. Το ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων έναντι των πολιτών έχει εξαρχής συνδεθεί με την εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών. Τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν είναι με ποιον τρόπο οι βιομετρικές τεχνολογίες έχουν συνδεθεί με τον κοινωνικό έλεγχο και τις διακρίσεις με βάση το - θεμελιώδες για το πεδίο των κριτικών σπουδών παρακολούθησης- έργο του David Lyon. Επιπλέον, ερωτήματα τίθενται ως προς τη δεύτερη γενιά βιομετρικών τεχνολογιών, τόσο ως προς τα στερεότυπα που ενσωματώνονται στους αλγορίθμους τους, όσο και ως προς τους κινδύνους τους για τη δημοκρατία. Τέλος, η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών εξετάζεται ως προς τη μεσολάβηση της σε πρακτικές που επιβάλλουν διακρίσεις και κοινωνικές ιεραρχήσεις. Πώς ο λόγος περί ασφάλειας εμπλέκεται σε αυτή την ιεράρχηση μεταξύ πολιτών και μη; Πώς οι βιομετρικές στιγματίζουν το σώμα των μεταναστών βάσει των εξουσιαστικών θεωρήσεων;

Τη στιγμή που οι βιομετρικές τεχνολογίες καταλαμβάνουν όλο και περισσότερο χώρο σε δημόσια συστήματα ταυτοποίησης και ιδιωτικούς φορείς, η διερεύνηση των ερωτημάτων που προκύπτουν από τη χρήση τους καθίσταται αναγκαία. Συνοψίζοντας, στόχος της εργασίας είναι να καταγράψει και να παρακολουθήσει τον επιστημονικό διάλογο που εκτυλίσσεται, όσον αφορά το πολιτικό και κοινωνικό αντίκτυπο των βιομετρικών τεχνολογιών. Πώς μεταβάλλεται από την εφαρμογή της το εννοιολογικό περιεχόμενο του πολίτη; Τι σημαίνει αυτό για τη δημοκρατία;

1. Η διαφοροποίηση των βιομετρικών τεχνολογιών από παλαιότερες πρακτικές ταυτοποίησης

1.1. Ιδιότητα του πολίτη και ταυτοποίηση: Μια σύντομη ιστορική αναδρομή

Η διαμόρφωση της νεωτερικής έννοιας της ιδιότητας του πολίτη δεν μπορεί να διαχωριστεί από την ιστορία της ταυτοποίησης, δηλαδή της γνώσης και καταγραφής του προσώπου ενός ατόμου και της ταύτισής του με ένα όνομα. Η ιδιότητα του πολίτη (citizenship) συγκροτείται ως έννοια βάσει των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών εντός των οποίων απαντάται ιστορικά. Στη σύγχρονη θεωρία για την ιδιότητα του πολίτη έχουν αποκρυσταλλωθεί τρεις διαστάσεις της. Η πρώτη αναφέρεται στο νομικό καθεστώς του πολίτη, το οποίο καθορίζεται από ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. Σύμφωνα με αυτή τη διάσταση, πολίτης είναι ο φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ο οποίος δρα ελεύθερα εντός του πλαισίου που καθορίζει ο νόμος και παράλληλα αξιώνει την προστασία του τελευταίου. Η δεύτερη, πολιτική διάσταση, αναφέρεται στους πολίτες ως μέλη των πολιτικών θεσμών, ενώ η τρίτη διάσταση αφορά στην κοινωνική ενσωμάτωση του πολίτη και την ταυτότητά του ως μέλος της πολιτικής κοινότητας (Καλογιάννης, 2013: 142, Leydet, 2017).

Στις σύγχρονες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες νομική προϋπόθεση της απόκτησης της ιδιότητας του πολίτη αποτελεί η ιθαγένεια, δηλαδή ο νομικός δεσμός μεταξύ του ατόμου και του κράτους. Η κτήση της ιθαγένειας ενός κράτους -εκ γενετής ή επίκτητη- απονέμεται με γνώμονα είτε το σύστημα της καταγωγής ή του αίματος (ius sanguinis-ιθαγένεια του πατέρα ή της μητέρας) είτε το σύστημα του τόπου γέννησης (ius soli). Η εξίσωση της ιδιότητας του πολίτη με την εθνικότητά του στα σύγχρονα κράτη δεν γίνεται μόνο στις περιπτώσεις που υιοθετείται το δίκαιο του αίματος. Αντίθετα, ακόμα και στην περίπτωση απόκτησης ιθαγένειας βάσει του τόπου γέννησης, ο πολίτης νοείται μέλος του έθνους το οποίο με τη σειρά του γίνεται πλέον αντιληπτό ως πολιτισμική ενότητα εντός της οποίας εκείνος αφομοιώνεται (Δημούλης, 1996 β:1).

Για τον Δημήτρη Δημούλη (1996α:4) ο νομικός ορισμός της ιθαγένειας υποκρύπτει μία ανεπίλυτη αντίφαση που αποκρυσταλλώνεται στην έννοια της ιδιότητας του πολίτη: Ο πολίτης συμπυκνώνει τόσο τη φιλελεύθερη αντίληψη ότι πρέπει πρωτίστως να υπερασπίζεται τα συμφέροντά του εντός της πόλης, όσο και τη δημοκρατική ρουσσοϊκή- δημοκρατική άποψη ότι το γενικό- εθνικό συμφέρον υπερέχει του

ατομικού. Αναδεικνύεται, έτσι, μια αντιπαράθεση μεταξύ της κυριαρχίας του ατομικού καλού και του καλού της πόλης. Μια αντιπαράθεση, δηλαδή, μεταξύ της νομικής διάστασης της ιδιότητας του πολίτη που βασίζεται στο φιλελεύθερο μοντέλο και ορίζει τον αυτόνομο χαρακτήρα του πολίτη ως πρωταρχικό και της πολιτικής διάστασης που θέτει την πολιτική κοινότητα σε απόλυτη προτεραιότητα. Παρότι τα δύο αυτά μοντέλα προτείνεται να αντιμετωπίζονται συμπληρωματικά, όπως θα δούμε πιο κάτω, η διάσταση αυτή της ιδιότητας του πολίτη προκαλεί μια αμφιθυμική τάση και εντός της θεωρητικής προσέγγισης των βιομετρικών τεχνολογιών (Leydet, 2017).

Η συγκρότηση του πολίτη ως υποκειμένου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων εντός ενός έθνους- κράτους αποτελεί ιστορική διεκδίκηση της Γαλλικής Επανάστασης (1789-1793). Η Γαλλική επανάσταση διεκδίκησε ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και τη δέσμευση με μια εθνική επικράτεια στην οποία διαμένουν άτομα με κοινή παράδοση, θρησκεία, ήθη και έθιμα. Για την εξασφάλιση των παραπάνω επιχειρήθηκε και η δημιουργία ενός γραφειοκρατικού μηχανισμού που θα διαφυλάξει τον οικονομικό εξορθολογισμό του κράτους. Στα πλαίσια αυτού του εξορθολογισμού προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας εγγράφων ταυτοποίησης. Τον Αύγουστο του 1794 τέθηκε σε ισχύ στη Γαλλία ο πρώτος νόμος στη Δύση ο οποίος προέβλεψε την ύπαρξη πιστοποιητικού γέννησης συνδέοντας το με την ιδιότητα του πολίτη, όπως αυτή καθορίστηκε από τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της 26^{ης} Αυγούστου 1789 (Mordini, 2009: 7).

Η αναγνώριση της ταυτότητας προσώπου, βέβαια, αποτελεί μια πανάρχαια διαδικασία, η οποία εκκινεί ήδη από τις πρώτες μορφές κοινοτήτων στη Μέση Ανατολή και την Κίνα (Mordini, 2009:8). Ωστόσο, η διαχείριση της από το νεωτερικό κράτος συμβαδίζει με ένα σύνολο πολιτικών και κοινωνικών μεταβολών. Ο John Torrey (2000:5), χαρακτηρίζοντας το κράτος ως τον κάτοχο των «νόμιμων μέσων μετακίνησης», περιγράφει την εξουσία του τελευταίου να διαχειρίζεται τα πρόσωπα που κινούνται εντός της επικράτειάς του. Όπως για τον Weber κατά τη νεωτερικότητα το κράτος -και μόνο αυτό- αποκτάει τη δυνατότητα άσκησης νόμιμης βίας, έτσι για τον Torrey η αποκλειστική δυνατότητα νόμιμου περιορισμού στη μετακίνηση των ατόμων αποτελεί θεμέλιο χαρακτηριστικό του έθνους- κράτους. Κάτι τέτοιο δε συνεπάγεται ότι το κράτος ελέγχει πάντα αποτελεσματικά τη μετακίνηση, ούτε ότι είναι το μόνο που συμμετέχει στη διαδικασία ελέγχου της. Συνεπάγεται, ωστόσο, ότι για να αποκτήσει τη δυνατότητα να ελέγχει τα έγγραφα ταυτοποίησης κάποιος άλλος φορέας

ή ιδιωτική εταιρία πρέπει το κράτος να του εκχωρήσει την εξουσία αυτή. Έτσι, η εξουσία των αρχόντων του φεουδαρχικού συστήματος να ελέγχουν τη μετακίνηση των υπηκόων τους χάνεται και η αυτόνομη μετακίνηση εντός της εθνικής επικράτειας του κράτους γίνεται βασικό στοιχείο της ελευθερίας του πολίτη (Torrey, 2000: 8-9).

Η δυνατότητα του κράτους να ασκεί αποκλειστική εξουσία ελέγχου των ατόμων που εισέρχονται και εξέρχονται της επικράτειας του θεωρήθηκε αναγκαία για τον εξορθολογισμό της λειτουργίας του, τη δημιουργία κράτους κοινωνικής πρόνοιας, την εξισορρόπηση φόρων και δαπανών, την εθνική άμυνα κλπ. Η ανάγκη οικονομικού εξορθολογισμού και καθορισμού των στρατιωτικών υποχρεώσεων ως αφορμή για τη δημιουργία εγγράφων ταυτοποίησης, καταδεικνύει τη σημασία των εγγράφων αυτών στη διαμόρφωση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του πολίτη (Torrey, 2000: 19). Παρότι το πρώτο νεωτερικό κράτος θέτει τις προϋποθέσεις δημιουργίας του σύγχρονου συστήματος ταυτοποίησης βάσει διαβατηρίου, η μαζική χρήση εγγράφων ταυτοποίησης δεν γίνεται δυνατή πριν από το τέλος του 20^{ου} αιώνα.

Το πρώτο σύστημα ταυτοποίησης βάσει εγγράφου χρονολογείται από την αρχαία Ρώμη. Η ταυτοποίηση στη μεσαιωνική Ευρώπη γίνεται από τις τοπικές και θρησκευτικές αρχές. Το πρώτο διαβατήριο, ως εργαλείο ελέγχου της μετακίνησης, αποδίδεται στον Λουδοβίκο ΙΔ της Γαλλίας το 1669. Ωστόσο, κανένα από τα παραπάνω συστήματα δεν είχε τον σημερινό διεθνικό χαρακτήρα του διαβατηρίου (Mordini, 2009: 4). Παρά τα διάφορα τοπικά συστήματα ταυτοποίησης που υιοθετήθηκαν παγκόσμια τον ύστερο 19^ο αιώνα, η μετακίνηση μέχρι και τον Α παγκόσμιο πόλεμο δεν είχε μεγάλους περιορισμούς. Με αφορμή την κατάσταση ανάγκης που είχε επιβληθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου, η Γαλλία, η Αγγλία, η Ιταλία και κυρίως η Γερμανία, επέβαλλαν ως προσωρινό μέτρο τη δημιουργία διεθνών διαβατηρίων και αυστηρών προϋποθέσεων εισόδου και εξόδου από τη χώρα. Τα προσωρινά αυτά μέτρα έμελλε, ωστόσο, να μονιμοποιηθούν. Η κατάρρευση των μεγάλων αυτοκρατοριών, οι μεταβολές των συνόρων, η δημιουργία πληθυσμών απάτριδων, οδήγησε τα κράτη να αυτοπροσδιορίζονται όλο και περισσότερο με εθνικούς όρους (Torrey, 2000: 103-120). Αντίστοιχα οι 30.000.000 εκτοπισμένοι του Β Παγκοσμίου Πολέμου ενέτειναν περαιτέρω την ανάγκη δημιουργίας αξιόπιστων εγγράφων ταυτοποίησης¹ για τη διαχείριση της μεταπολεμικής προσφυγικής κρίσης

¹ Για παράδειγμα, σύμφωνα με την Ajana (2013: 32-33), στην περίπτωση της Βρετανίας η προσπάθεια επιβολής της έκδοσης μόνιμης ταυτότητας για όλους τους πολίτες ευοδώθηκε μεταξύ του 1939- 1945,

συντελώντας στη διαιώνιση των εγγράφων αυτών, την επιβίωση και τον πολλαπλασιασμό τους μέχρι σήμερα.

Ένα διαβατήριο δεν αποτελεί μόνο τρόπο ελέγχου της μετακίνησης, αλλά αποδεικνύει τη δυνατότητα του κατόχου του να έχει όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ιδιότητα του ως πολίτη ενός κράτους, να μετακινείται ελεύθερα και να τελεί υπό την προστασία ξένων κρατών. Αντίστοιχα, όλα τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την ιδιότητα κάποιου να είναι πολίτης ενός κράτους είναι δυνατόν να ασκηθούν στο εσωτερικό του κράτους μόνο μέσω της επίδειξης εγγράφων ταυτοποίησης (Torrey, 2000: 160-167).

Τα πρώτα έγγραφα ταυτοποίησης δημιουργούνται σε έντυπη μορφή και αναγράφουν το ονοματεπώνυμο και την εθνικότητα του κατόχου τους, τα φυσικά χαρακτηριστικά του, την υπογραφή αυτού και της δημόσιας αρχής που το εξέδωσε, ενώ στη συνέχεια προστίθενται φωτογραφίες, καθώς και δαχτυλικά αποτυπώματα με μελάνι. Κατά την εξέλιξη των εγγράφων αυτών σε κάποιες χώρες ενσωματώθηκαν ηλεκτρονικές ενδείξεις, κωδικοί πρόσβασης κλπ. (Harel, 2009: 70)².

Συνοψίζοντας, είναι εμφανές, πρώτον, ότι ήδη το πρώιμο νεωτερικό κράτος μέσω της δημιουργίας ενός γραφειοκρατικού μηχανισμού ιδρύει μια στενή σχέση μεταξύ της ιδιότητας του πολίτη και των εγγράφων ταυτοποίησης, η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα. Δεύτερον, τα έγγραφα ταυτοποίησης ως αποδεικτικά της ιθαγένειας, διαδραματίζουν θεμελιώδη ρόλο στην άσκηση της ιδιότητας του πολίτη εντός ενός συγκεκριμένου έθνους κράτους. Με έναν τρόπο, δηλαδή, λειτουργούν ως πυλώνες συγκρότησης και αναπαραγωγής του έθνους.

Ωστόσο, τίποτα δεν άλλαξε τόσο ριζοσπαστικά τη διαδικασία ταυτοποίησης, όσο η εισαγωγή των βιομετρικών τεχνολογιών στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Πώς οι νέες βιομετρικές τεχνολογίες, λοιπόν, μεταβάλλοντας τον χαρακτήρα των εγγράφων ταυτοποίησης διαμεσολαβούν μεταξύ της σχέσης πολίτη- έθνους κράτους; Με ποιον

παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες εφαρμογής του σχετικού νόμου από το 1915. Παρόλα αυτά, με το πέρας του ΒΒΠ εξαιτίας της γενικής καχυποψίας έναντι των δελτίων ταυτότητας, το βρετανικό σύστημα ταυτοποίησης φθίνει και καταρρέει εν τέλει το 1952.

² Μία μορφή αυτοματοποιημένων δελτίων ταυτότητας (Auto-ID) δημιουργείται από τα τέλη του 1960, αλλά η ιδιαιτερότητα της προκαλεί την καχυποψία της κοινής γνώμης. Παράλληλα πρέπει να τονιστεί ότι σε χώρες, όπως η Βρετανία και οι ΗΠΑ, μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα επικρατούσε καχυποψία γενικά για την εφαρμογή συστήματος ταυτοποίησης ακόμα και μέσω της αστυνομικής ταυτότητας.

τρόπο επανανοηματοδοτούν τα δικαιώματά του, την εθνική του ταυτότητα και τη σχέση σώματος και κράτους;

1.2. Οι μεταβολές στη διαδικασία της ταυτοποίησης εξαιτίας των βιομετρικών τεχνολογιών

Οι βιομετρικές τεχνολογίες ταυτοποίησης ορίζονται ως οι τεχνολογίες που αποσκοπούν στη μέτρηση φυσικών χαρακτηριστικών ή προσωπικών γνωρισμάτων ενός βιολογικού οργανισμού (Woodward, 1999: 387). Οι τεχνολογίες αυτές αποτελούν μια διασταύρωση της ιστορίας της ταυτοποίησης και της ιστορίας της βιομετρίας, ως επιστήμης μέτρησης και σύγκρισης των βιολογικών χαρακτηριστικών. Ο προβληματισμός από τον σχεδιασμό και την εφαρμογή τους οφείλεται στη σαρωτική αλλαγή που επέβαλλαν κατά τις αρχές του 21^{ου} αιώνα στον τρόπο συλλογής, αποθήκευσης και επεξεργασίας των πληροφοριών ταυτοποίησης. Οι ενδεχόμενες προκλήσεις στην ιδιότητα του πολίτη λόγω της εφαρμογής τους καθίστανται ανιχνεύσιμες μέσω της περιγραφής των αλλαγών αυτών και των συνεπειών τους.

Τα βιολογικά χαρακτηριστικά αποτελούσαν πάντοτε τρόπο αναγνώρισης και διάκρισης μεταξύ διαφορετικών προσώπων. Συστηματικά εντάσσονται στον γραφειοκρατικό μηχανισμό ταυτοποίησης τον 19^ο αιώνα, όπου, για τη διευκόλυνση της ταυτοποίησης των εγκληματιών, η ανθρωπομετρία, ως επιστήμη μέτρησης των σωματικών αναλογιών, εισήχθη από τον Alphonse Bertillon για τον εντοπισμό των ύποπτων για ποινικά αδικήματα. Από το 1900 τη θέση της ανθρωπομετρίας θα καταλάβει η καταγραφή δακτυλικών αποτυπωμάτων ως το πλέον αξιόπιστο σύστημα ταυτοποίησης και συλλογής βιολογικών χαρακτηριστικών, το οποίο κυριάρχησε μέχρι και την εισαγωγή των βιομετρικών τεχνολογιών (Joseph, 2001: 165-166).

Η βασική διαφορά της ταυτοποίησης με νέες βιομετρικές τεχνολογίες³ σε σχέση με το παρελθόν έγκειται στο ότι οι πρώτες αποτελούνται από αυτοματοποιημένα τεχνολογικά συστήματα, τα οποία προορίζονται για την αναγνώριση και ταυτοποίηση προσώπου. Αυτό σημαίνει, πρώτον, ότι ποσοτικά προκαλούν ραγδαία αύξηση της

³ Η αναφορά στις βιομετρικές τεχνολογίες στη συνέχεια της εργασίας θα παραπέμπει αυτομάτως (και πλην διευκρινίσεων) στις νέες αυτοματοποιημένες τεχνολογίες οι οποίες χρησιμοποιούν βιολογικά χαρακτηριστικά με σκοπό την αναγνώριση, ταυτοποίηση ή εξακρίβωση της ταυτότητας προσώπων.

δυνατότητας συλλογής, αποθήκευσης και επεξεργασίας δεδομένων ταυτοποίησης σε μεγάλες βάσεις δεδομένων, ενώ ποιοτικά αντικαθιστούν τις εικόνες που χρησιμοποιούνταν στο σύστημα της ανθρωπομετρίας και της δακτυλοσκόπησης με αριθμητικά δεδομένα⁴ (Mordini, Massari, 2008: 489). Οι πιο διαδεδομένες συσκευές αποσκοπούν στη σάρωση της ίριδας ή/και του αμφιβληστροειδή του ματιού, στην αναγνώριση προσώπου, την καταγραφή του σχήματος του χεριού, του σχήματος του αυτιού, στην καταγραφή της κίνησης του χεριού κατά την υπογραφή ή την πληκτρολόγηση στον υπολογιστή, την κίνηση του ποδιού κ.α.⁵ (Woodward, 1996: 387-388, Massari, Mordini, 2008: 489).

Η δεύτερη γενιά βιομετρικών – ο σχεδιασμός της οποίας βρίσκεται εν εξελίξει – περιλαμβάνει την ανάλυση της δραστηριότητας του εγκεφάλου μέσω της καταγραφής των εγκεφαλικών κυμάτων, την απομακρυσμένη σάρωση ίριδας ματιού, απομακρυσμένη αναγνώριση προσώπου, ανίχνευση σωματικής οσμής κ.α. Ο στόχος της κατασκευής τους υπερβαίνει την απλή ταυτοποίηση και εστιάζει στη δυνατότητα ανάλυσης, επεξεργασίας και πρόβλεψης της συμπεριφοράς κάποιου (Massari, Mordini, 2008: 489). Άρα, συνάγεται ότι δεύτερη διαφοροποίηση της βιομετρικής ταυτοποίησης από τις προγενέστερες αποτελεί η δυνατότητα εξαγωγής ψυχολογικών συμπερασμάτων βάσει αλγορίθμων που βασίζονται στα βιολογικά χαρακτηριστικά (π.χ. ιδρώτας όταν κάποιος αγχώνεται). Επιπλέον, η απομακρυσμένη ταυτοποίηση δεν απαιτεί τη συναίνεση, ούτε καν την επίγνωση του πολίτη ότι βρίσκεται σε διαδικασία ελέγχου της ταυτότητάς του, πράγμα αδύνατο σε προηγούμενες πρακτικές ταυτοποίησης.

⁴ Οι βιομετρικές τεχνολογίες χρησιμοποιούν αριθμητικές συμβολοσειρές (numeric strings). Στην επιστήμη υπολογιστών συμβολοσειρά αποκαλείται μια σειρά διαδοχικών συμβόλων τα οποία είναι στοιχεία ενός πεπερασμένου συνόλου ή αλλιώς αλφάβητου. Ανάλογα με τα στοιχεία που διαθέτει το αλφάβητο, διαφοροποιείται και το περιεχόμενο της συμβολοσειράς. Στην περίπτωση που το αλφάβητο περιορίζεται σε γράμματα και αριθμούς, η συμβολοσειρά λέγεται και αλφαριθμητικό.

⁵ Πέρα από τα παραπάνω βιολογικά χαρακτηριστικά, το εάν το ανθρώπινο γονιδίωμα συμπεριλαμβάνεται στις βιομετρικές τεχνολογίες αποτελεί ένα ιδιαίτερο ζήτημα. Παρότι στα περισσότερα μελετώμενα κείμενα το DNA δεν συμπεριλαμβάνεται στον ορισμό της βιομετρικών τεχνολογιών υπάρχουν μελετητές οι οποίοι προκρίνουν τη συνεξέτασή τους εξαιτίας των κοινών προβληματικών στις οποίες εντάσσονται (πχ. Cosmi, Meloni, Marzano, Sacco: 2009, Lyon: 2001, Ploeg: 2003, Παπαδοπούλου- Κουτνατζή, 2013 Zurkeik: 2016). Ο David Lyon από την άλλη συχνά μεταχειρίζεται την ταυτοποίηση μέσω DNA παράλληλα με τις βιομετρικές τεχνολογίες στον βαθμό που τα δύο αποτελούν πυλώνες της παρακολούθησης του σώματος (body surveillance) (Lyon, 2001). Επιπλέον η Irma van der Ploeg (2003: 63) θεωρεί πως οι βιομετρικές τεχνολογίες πρέπει να συνεξετάζονται με το “DNA fingerprinting”, δηλαδή την ταυτοποίηση ενός ατόμου μέσω του DNA του.

Η βιομετρική επιστήμη έχει αναπτύξει τις τελευταίες δεκαετίες ευαίσθητες συσκευές και περίπλοκα τεχνολογικά συστήματα. Η δομή μιας συσκευής, ανεξαρτήτως του βιολογικού χαρακτηριστικού που σαρώνει, αποτελείται συνήθως από τα παρακάτω τμήματα. Το πρώτο τμήμα είναι ο αισθητήρας (sensor), ο οποίος συλλέγει τα «βιομετρικά χαρακτηριστικά» (biometric characteristics), όπως ονομάζονται οι φυσικές ιδιότητες του ανθρώπινου σώματος. Το αποτέλεσμα της συλλογής αυτής δημιουργεί μια ψηφιακή αναπαράσταση, η οποία αποτελεί το βιομετρικό δείγμα (biometric sample). Εν συνεχεία, ένα άλλο τμήμα της συσκευής διαπιστώνει εάν το αντικείμενο της σάρωσης είναι ζωντανός οργανισμός (aliveness detection module). Εφόσον διαπιστωθεί αυτό, γίνεται έλεγχος ποιότητας και αξιολογείται το εάν απαιτείται συλλογή νέου δείγματος (quality checker module). Ακολούθως, εξάγονται τα διακριτά χαρακτηριστικά των βιομετρικών δειγμάτων τα οποία θα οδηγήσουν στην ταυτοποίηση, δημιουργώντας ένα άθροισμα αριθμοσειρών (strings) το οποίο συνιστά το βιομετρικό σχεδιάτυπο (biometric template). Τέλος, αντιστοιχείται το σχεδιάτυπο που δημιουργείται με τα ήδη υπάρχοντα στη βάση δεδομένων, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν έχει επιτευχθεί η ταυτοποίηση (Mordini, Massari 2008: 492).

Η εν ευρεία έννοια ταυτοποίηση διακρίνεται σε τρεις περιπτώσεις: στην εν στενή έννοια ταυτοποίηση (identification), στην επαλήθευση της ταυτότητας κάποιου (verification ή authentication) και στην παρακολούθηση (surveillance).

Η εν στενή έννοια ταυτοποίηση (identification) επιτυγχάνεται όταν αντιστοιχηθεί ένα σχεδιάτυπο με κάποιο από τα ήδη καταχωρημένα στη βάση δεδομένων (one-to-many). Η συγκεκριμένη μέθοδος είναι γνωστή για τη χρήση της στην ταυτοποίηση του δράστη κατά την ποινική διαδικασία. Ιδιαίτερα συνηθισμένη είναι και η χρήση των βιομετρικών τεχνολογιών για την επαλήθευση ή εξακρίβωση της ταυτότητας (verification ή authentication), όπως στην περίπτωση ελέγχου ταυτοτήτων και διαβατηρίων (Harel, 2009:80). Σε αντίθεση με την εν στενή έννοια ταυτοποίηση, εδώ η ταυτότητα του υποκειμένου δηλώνεται εξ αρχής. Η αντιστοίχιση επιχειρείται μεταξύ του βιολογικού υλικού, το οποίο συλλέγεται την ώρα του ελέγχου, και του προσωπικού βιομετρικού σχεδιάτυπου που είναι αποθηκευμένο είτε στη βάση δεδομένων είτε σε τσιπ ενσωματωμένο στο έγγραφο το οποίο φέρει ο πολίτης που ελέγχεται (one-to-one).

Στην τελευταία περίπτωση (παρακολούθηση), η οποία εφαρμόζεται κατ' αρχήν για λόγους ασφαλείας ή πρόληψης κάποιας εγκληματικής ενέργειας, το βιολογικό υλικό

το οποίο ανήκει σε πολίτες οι οποίοι διέρχονται από κάποιο συγκεκριμένο σημείο (π.χ. αεροδρόμιο) αντιστοιχείται με το βιολογικό υλικό το οποίο ανήκει σε κάποια λίστα υπόπτων τέλεσης κάποιου ποινικού αδικήματος (many-to-few) (Harel, 2009: 80-81). Εν προκειμένω, πέρα από τη δυνατότητα άμεσου και γρήγορου εντοπισμού, το έργο των αστυνομικών αρχών ενισχύεται μέσω της ικανότητας των βιομετρικών τεχνολογιών να καταγράφουν τον χρόνο και τον τόπο στον οποίο γίνεται η συλλογή των βιολογικών χαρακτηριστικών. Η σύγκριση διαφορετικών χρόνων και τόπων παρέχει και τη δυνατότητα ενός καθολικού ελέγχου του πολίτη σε όλο το εύρος της καθημερινότητάς του.

Από τα παραπάνω αναδεικνύονται και κάποιες επιπλέον σημαντικές διαφορές των βιομετρικών τεχνολογιών σε σχέση με τις προγενέστερες διαδικασίες ταυτοποίησης. Αρχικά, τα βιολογικά χαρακτηριστικά τα οποία συλλέγονται είναι δυνατόν να αποκαλύπτουν μεταβολές στην υγεία κάποιου και ιατρικά του δεδομένα. Παρότι υπάρχουν διαβεβαιώσεις ότι τα δεδομένα αυτά κρυπτογραφούνται, η αποκάλυψη πληροφοριών για την υγεία αποτελεί ένα νέο κίνδυνο, ο οποίος ήταν αδιανόητος με την ταυτοποίηση μέσω δακτυλοσκόπησης. Όλες οι παραπάνω πληροφορίες (σωματικά, ψυχολογικά χαρακτηριστικά, ιατρικά δεδομένα, τόπος, χρόνος κλπ.) είναι πλέον δυνατόν να συλλεχθούν και να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας και αποθήκευσης από διαφορετικές βάσεις δεδομένων, οι οποίες βρίσκονται και σε διαφορετικό τόπο από εκείνο του ελέγχου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα αφενός τη δυσκολία ελέγχου της πορείας την οποία θα ακολουθήσουν οι προσωπικές μας πληροφορίες και αφετέρου την αποσύνδεση της διαδικασίας ελέγχου από έναν φυσικό τόπο.

Συνεπώς, η μετάβαση της ταυτοποίησης από το σύστημα καταγραφής δαχτυλικών αποτυπωμάτων στις σύγχρονες βιομετρικές τεχνολογίες χαρακτηρίζεται από τη μετατροπή του αναλογικού συστήματος σε ψηφιακό. Η ψηφιακή ταυτοποίηση αυξάνει την ταχύτητα και ακρίβεια της ταυτοποίησης σε σχέση με τις μεθόδους του παρελθόντος. Το αποτέλεσμα είναι η αποσύνδεση του ελέγχου από συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, η επεξεργασία των δεδομένων από διαφορετικές -ιδιωτικές και δημόσιες- βάσεις δεδομένων, η αποκάλυψη πληροφοριών για την υγεία του, η δυνατότητα ελέγχου χωρίς τη γνώση και τη συναίνεση του υποκειμένου, η δυνατότητα παρακολούθησης και η εξαγωγή συμπερασμάτων για την ψυχολογική κατάσταση. Οι προεκτάσεις των παραπάνω χαρακτηριστικών, ριζικά διαφορετικών από τις πρακτικές

φωτογράφισης, δακτυλοσκόπησης και καταγραφής της υπογραφής, είναι το αντικείμενο μελέτης των επόμενων κεφαλαίων.

2. Η ιδιότητα του πολίτη και το βιομετρικό σώμα

2.1 Η ανάδειξη της σημασίας του σώματος στη συγκρότηση της πολιτικής ταυτότητας

Στην ελληνική έννομη τάξη, όπως και στις περισσότερες έννομες τάξεις διεθνώς, το δικαίωμα στην υγεία ανήκει στα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα τα οποία, μεταξύ άλλων, προστατεύουν τον πολίτη έναντι της βλάβης από τη γενετική τεχνολογία και εν γένει τη βιοτεχνολογία. Το ατομικό δικαίωμα στην προστασία της υγείας συνάγεται από το άρθρο 7 παρ. 2 του Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει την οποιαδήποτε σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας ή την άσκηση ψυχολογικής βίας και αποσκοπεί στην προστασία της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας του ανθρώπου (Κριάρη- Κατράνη :1999)⁶.

Ο κυρίαρχος κίνδυνος για το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα στην υγεία προέρχεται, αρχικά, από το γεγονός ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες είναι αδύνατον να συγκεντρώνουν πληροφορίες αποκλειστικά για την ταυτότητα του υποκειμένου χωρίς να αποκαλύπτουν περαιτέρω στοιχεία για τη βιολογική και ψυχολογική του κατάσταση. Αυτό, εν πολλοίς, οφείλεται στον εκ φύσεως «επικοινωνιακό» χαρακτήρα του ανθρώπινου σώματος (Mordini, Massari, 2008: 291). Έτσι, στην περίπτωση που υπάρχει σύγκριση βιολογικών δεδομένων που έχουν συλλεχθεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί, όχι μόνο η ταυτότητα του ελεγχόμενου, αλλά και το ιατρικό του προφίλ. Προέκταση του παραπάνω δεν είναι

⁶ Η ανάγκη περεταίρω θωράκισης του δικαιώματος στην ιδιωτικής ζωή οδήγησε στην προσθήκη στο ελληνικό Σύνταγμα, μεταξύ άλλων, δύο άρθρων κατά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 τα οποία σχετίζονται με την προστασία έναντι των νέων προκλήσεων που προκύπτουν από την ανάπτυξη της πληροφορικής τεχνολογίας. Το πρώτο αφορά στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας, όπου προβλέπεται νόμος για την προστασία από τις βιομετρικές παρεμβάσεις (αρ. 5 παρ. 5 Σ) και το δεύτερο στην προστασία από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων με ηλεκτρονικά μέσα. Τα παραπάνω διασφαλίζονται μέσω της πρόβλεψης της Ανεξάρτητης Αρχής προσωπικών δεδομένων. Στην περίπτωση της χρήσης της βιομετρικής ταυτοποίηση για ιδιωτικούς σκοπούς, οι αποφάσεις της ανεξάρτητης Αρχής Προσωπικών Δεδομένων έχουν υπάρξει ιδιαίτερα αυστηρές εφαρμόζοντας των παλαιότερο νόμο 2472/1997 (τον οποίο αντικατέστησε ο ν.4264/2019).⁶ Η Αρχή έκρινε μη νόμιμη τόσο την εφαρμογή βιομετρικών τεχνολογιών (δακτυλοσκόπηση, ίριδα ματιού) για την ταυτοποίηση επιβατών από αεροπορικές εταιρίες, όσο και τη χρήση της για την είσοδο των εργαζομένων σε χώρους εργασίας. Δέχτηκε την εφαρμογή της ως αναγκαία μόνο σε χώρους υψηλού κινδύνου της Αττικής Μετρό και του Αεροδρομίου Ελευθέριος Βενιζέλος (Ιγγλεζάκης, 2009: 77-79).

μόνο η δυνατότητα γνώσης της υγείας κάποιου, αλλά και ο κίνδυνος επέμβασης σε αυτή, ιδίως στις περιπτώσεις της ταυτοποίησης μέσω DNA (DNA fingerprinting).

Παρά την αναγνώριση του δικαιώματος στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα στη σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία, η ενσώματη διάσταση της ιδιότητας του πολίτη δεν έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη διεθνή βιβλιογραφία. Κατά τους Carol Lee Bacchi και Chris Beasley (2002:327) η διακριτή θεωρητική εξέταση της ιδιότητας του πολίτη και του σώματος ανάγεται στην παραδοσιακή διάκριση μεταξύ της πολιτικής σφαίρας (στην οποία ανήκει η ιδιότητα του πολίτη) και της ιδιωτικής σφαίρας (στην οποία ανήκει το σώμα). Η ιδιότητα του πολίτη, δηλαδή, θεωρείται ότι συγκροτείται μέσω της πολιτικής συμμετοχής, ενώ το σώμα αφορά το μεμονωμένο άτομο. Έτσι, η διάκριση μεταξύ πνεύματος και σώματος που διαπερνά τη δυτική σκέψη αντιστέκεται σθεναρά στην ανάδειξη της πολιτικής διάστασης του σώματος. Η αξιολογική προτεραιότητα που δίνεται στο πνεύμα, αναφορικά με τη διαμόρφωση των πολιτικών κοινοτήτων, θέτει το σώμα σε δεύτερη μοίρα.

Στους αντίποδες της κρατούσας αυτής αντίληψης, η Irma van Ploeg (1999, 2003) αποτελεί βασική υποστηρίκτρια της άποψης ότι η μελέτη των βιομετρικών τεχνολογιών είναι ικανή να αναδείξει τον κομβικό ρόλο του σώματος στη συγκρότηση της ταυτότητας εν γένει, άρα και της πολιτικής ταυτότητας (1999, 2003). Η van Ploeg (1999: 43) αποδέχεται τις κυρίαρχες σε θεσμικό και νομικό επίπεδο ανησυχίες σχετικά με τη δυνατότητα των βιομετρικών τεχνολογιών να αποκαλύψουν πληροφορίες για την υγεία κάποιου. Ωστόσο, θεωρεί ότι η κριτική στην εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών θα έπρεπε να επικεντρώνεται περισσότερο στην ψηφιοποίηση του σώματος και εξίσου ή λιγότερο στον κίνδυνο αποκάλυψης ιατρικών δεδομένων. Οι βιομετρικές τεχνολογίες έχουν την ικανότητα μέσω του αισθητήρα να μετατρέπουν το ανθρώπινο σώμα σε διαβατήριο ή κωδικό. Ψηφιοποιούν τα φυσικά και συμπεριφορικά χαρακτηριστικά και τα μετατρέπουν σε πληροφορία (informatization of the body).

Κατά συνέπεια, πρώτον, σε αντίθεση με το σώμα της ανθρωπομετρίας και των προηγούμενων πρακτικών ταυτοποίησης, το βιομετρικό σώμα είναι αναγνώσιμο από μια μηχανή και όχι αντικείμενο ιατρικής γνώσης, καθώς η ιατρική μέτρηση δεν είναι σκοπός της ταυτοποίησης. Για την van Ploeg (1999:43) το βιομετρικό σώμα είναι προϊόν στατιστικής και μαθηματικής επεξεργασίας, όχι ένα ιατρικό σώμα. Δεν είναι ένα μεμονωμένο σώμα- αντικείμενο ελέγχου, αλλά είναι μια ενότητα με τη μηχανή.

Γίνεται ψηφιακός κωδικός πρόσβασης για να διαβαστεί από κάποιον τρίτο. Σύμφωνα με τη συγγραφέα για να αναγνωριστεί η σημασία της βιομετρικής τεχνολογίας στη συγκρότηση της πολιτικής ταυτότητας, πρέπει να εξεταστεί κάθε εφαρμογή της ξεχωριστά, δηλαδή το συγκεκριμένο (context) της λειτουργίας της. Αυτό σημαίνει ότι ο βασικός προβληματισμός αυτών των τεχνολογιών επικεντρώνεται λιγότερο στον κίνδυνο ιεράρχησης των υποκειμένων βάσει βιολογικών χαρακτηριστικών (ή την επιβολή ενός βιολογικού ντετερμινισμού, όπως στη βιομετρία του 19^{ου} αι.). Αντίθετα, ο προβληματισμός ανακύπτει αναλόγως της κοινωνικής νοηματοδότησης που θα επενδυθεί στο βιομετρικό σώμα. Η νοηματοδότηση αυτή είναι δυνατόν να οδηγήσει σε πρακτικές που αποσκοπούν στη διατήρηση της κοινωνικής τάξης, αλλά και σε πρακτικές αποκλεισμού μέσω της δυσανάλογης εφαρμογής των βιομετρικών τεχνολογιών σε εγκληματίες, μετανάστες κλπ.

Το δεύτερο ζήτημα, το οποίο ανακύπτει από τη χρήση των βιομετρικών τεχνολογιών, αφορά στην αμηχανία σχετικά με το πώς πρέπει να αξιολογηθεί το ψηφιοποιημένο σώμα. Τα βιολογικά δεδομένα που συλλέγουν ψηφιακά οι βιομετρικές συσκευές θεωρούνται προσωπικά δεδομένα, και δη ευαίσθητα, αφού περιλαμβάνουν ιατρικές πληροφορίες ή πληροφορίες εθνικής και φυλετικής καταγωγής οι οποίες χρήζουν ειδικής προστασίας (Ιγγλεζάκης, 2009: 77-79). Από τους φιλελεύθερους μελετητές προτείνεται ένα αυστηρό νομικό πλαίσιο, το οποίο, σε συνδυασμό με την κρυπτογράφηση των δεδομένων, θα είναι ικανό να αποτρέψει κάθε διαρροή προσωπικών δεδομένων (Bromba, 2009: 100). Υπό αυτή την οπτική, καθώς οι βιομετρικές τεχνολογίες δεν θα αποκαλύπτουν ιατρικά στοιχεία, ο κίνδυνος για τη σωματική ακεραιότητα θα μηδενιστεί.

Η κριτική, ωστόσο, που ασκείται στην παραπάνω άποψη είναι διπλή. Πρώτον, η πρόσληψη των βιολογικών δεδομένων ως προσωπικών δεδομένων, και όχι ως μέρος του σώματος, θεωρείται ότι υπονομεύει τη σημασία του ίδιου του σώματος. Δεύτερον, οι βιομετρικές τεχνολογίες δεν πρέπει να εξετάζονται μόνο ως προς τα προσωπικά δεδομένα, αλλά και ως προς τη σημασία του σώματος για την ανάδειξη της μοναδικότητας κάθε ενός πολίτη και, άρα, τη συγκρότηση της ταυτότητάς του. Στην πρώτη περίπτωση, η Ploeg (2003:66-70) αναδεικνύει τον περιορισμένο τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνεται σε διάφορες έννομες τάξεις η έννοια της σωματικής ακεραιότητας. Η αντιμετώπιση του βιολογικού υλικού ως προσωπικού δεδομένου προϋποθέτει μια αξιολογική διάκριση μεταξύ του σώματος και της ψηφιακής

αναπαράστασης αυτού. Ενώ το σώμα προστατεύεται από το δικαίωμα στη σωματική ακεραιότητα, οι αναπαραστάσεις αυτού αντιμετωπίζονται ως προσωπικά δεδομένα, εντάσσονται στον χώρο της ιδιωτικότητας. Η συγγραφέας διαπιστώνει πως η συμπερίληψη των βιολογικών δεδομένων στο νομικό πλαίσιο της προστασίας προσωπικών δεδομένων δεν σημαίνει λιγότερες εγγυήσεις για την προστασία τους. Ωστόσο, διερωτάται τι σημαίνει για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια να εξισώνεται το σώμα με τον αριθμό κοινωνικής ασφάλισης, τον τραπεζικό λογαριασμό κάποιου και άλλα προσωπικά δεδομένα και προκρίνει την εννοιολογική διεύρυνση της «σωματικής ακεραιότητας», ώστε να συμπεριλαμβάνει και τις ψηφιακές εκδοχές του σώματος.

Στη δεύτερη περίπτωση, η van Ploeg ασκεί κριτική σε όσους υποστηρίζουν ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες αποτελούν μία ακίνδυνη και ασήμαντη για τον πολίτη πρακτική. Οι υποστηρικτές αυτής της θέσης θεωρούν ότι, πρώτον, η κρυπτογράφηση εμποδίζει τη διαρροή προσωπικών πληροφοριών και δεύτερον, οι βιομετρικές τεχνολογίες δεν είναι δυνατόν να συλλέξουν πληροφορίες σχετικά με τον χαρακτήρα και τις πεποιθήσεις κάποιου, και άρα δεν έχουν αντίκτυπο στην ταυτότητά του. Για την van Ploeg, αυτή η θέση υπονοεί ότι το μόνο που αλλάζει μεταξύ των τεχνολογιών αυτών και της προηγούμενης ταυτοποίησης είναι τα τεχνικά μέσα εφαρμογής τους. Η συγγραφέας, ωστόσο, αντικρούει το επιχείρημα ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες προβαίνουν σε μια απλή σύγκριση δεδομένων με σκοπό την επαλήθευση της ταυτότητας κάποιου χωρίς να επεμβαίνουν στο βιολογικό του υλικό. Για την Ploeg (1999:33-41) οι τεχνολογίες αυτές δεν συμμετέχουν μόνο σε πρακτικές ανίχνευσης της ομοιότητας, αλλά η ιδιαιτερότητά τους συνίσταται στο να αποκαλύπτουν τι κάνει μοναδικό ένα άτομο ανάμεσα σε όλα τα άλλα άτομα σε παγκόσμιο επίπεδο, και άρα στο πώς συγκροτείται η ταυτότητά του. Ενώ η παραδοσιακή φιλοσοφία υπονόμει το σώμα, δίνοντας έμφαση στη γνώση και τις πεποιθήσεις που προέρχονται από το άτομο για τον καθορισμό της ταυτότητάς του, οι βιομετρικές τεχνολογίες υπενθυμίζουν ότι όλα όσα καθιστούν μοναδικό ένα άτομο βασίζονται εξίσου στο σώμα του, και όχι μόνο στο πνεύμα.

Από τις βιομετρικές τεχνολογίες, λοιπόν, φαίνεται να αναδεικνύεται το νέο βιομετρικό σώμα, το ψηφιοποιημένο σώμα. Κατά τη φιλελεύθερη οπτική ο κύριος κίνδυνος για το βιομετρικό σώμα αφορά τη διαρροή ιατρικών πληροφοριών. Συνεπώς, στην κριτική της φιλελεύθερης παράδοσης από την Ploeg δεν υποτιμάται ο παραπάνω κίνδυνος, αλλά αναδεικνύονται δύο μεγαλύτερα προβλήματα. Αυτά είναι η σημασία της εξίσωσης του

ψηφιακού σώματος με το υλικό σώμα και η σημασία του ψηφιακού σώματος στη συγκρότηση της ταυτότητας. Στη φιλελεύθερη παράδοση, δηλαδή, η ιδιότητα του πολίτη και το σώμα θεωρούνται δύο διαφορετικές σφαίρες και η αυτονομία του πολίτη, αφορά στην ικανότητά του να ελέγχει τις γνωστικές πληροφορίες, τις πολιτικές του πεποιθήσεις και εν γένει το πνεύμα του και άρα ο βιομετρικός έλεγχος που χρησιμοποιεί το σώμα ως «απλή» ένδειξη της ταυτότητας αποτελεί ελεγχόμενο κίνδυνο. Σύμφωνα με την van Ploeg, οι βιομετρικές τεχνολογίες πρέπει να ελέγχονται ως προς τα πολιτικά και κοινωνικά συγκείμενα της εφαρμογής τους, καθώς αναδεικνύουν ότι το σώμα αποτελεί, με άμεσο τρόπο, στοιχείο της πολιτικής ταυτότητας και συμμετέχει ενεργά στην αναγνώριση του ποιος είναι μέλος της πολιτικής κοινότητας.

2.2.Επαναπροσδιορισμός της σχέσης πολίτη και εθνικότητας

Η ιδιότητα του πολίτη υπήρξε, σύμφωνα με τον Nikolas Rose και τον Carlos Novas (2011), συνδεδεμένη με τη βιολογική βάση της εθνικής ταυτότητας. Ο γερμανικός νόμος περί υπηκοότητας του 1913, που καταργήθηκε μόλις το 1999, ήταν βασισμένος αποκλειστικά στην εθνική καταγωγή. Το έθνος ήταν δηλαδή, παράλληλα με πολιτική, και βιολογική κοινότητα. Η απονομή της ιδιότητας του πολίτη, ως ένα προνομιακό status το οποίο αναγόταν στο κοινό αίμα, έφτασε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα να βρίσκει την ακραία της έκφραση σε πολιτικές στρατηγικές, όπως η ευγονική, αλλά και σε πιο ήπιες πολιτικές που στόχευαν στην ευημερία, τον έλεγχο της ασθένειας, των γεννήσεων κλπ. του πληθυσμού.

Η κλασσική γερμανική εννοιολόγηση της ελευθερίας εμφανίζει μια πιο στενή σχέση πολίτη έθνους – κράτους. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα Γερμανοί θεωρητικοί του δικαίου απέδιδαν στην ελευθερία το νόημα της πειθαρχημένης βούλησης, της ανάπτυξης της προσωπικότητας εντός του γερμανικού έθνους. Εν προκειμένω, το κράτος δεν αντιμετωπιζόταν ούτε ως εγγυητής της ισότητας, ούτε θεσμικά ο πολίτης βρισκόταν σε άμυνα έναντι της κρατικής εξουσίας (όπως στο αγγλοσαξονικό σύστημα), αλλά η ελευθερία του συνίστατο στο να παρέχει τις υπηρεσίες του έναντι ενός κράτους που δεν τον προστάτευε, αλλά του παρείχε τα μέσα για να το προστατεύει (Παπασπύρου, 2016: 128-129). Αυτή η σχέση πολίτη- έθνους κράτους, που υιοθετήθηκε και από άλλα

κράτη, από τη μία βρίσκει ψήγματα στην αρχική εννοιολόγηση του πολίτη της γαλλικής διακήρυξης των δικαιωμάτων, από την άλλη απομακρύνεται από την ταύτιση πολίτη και ανθρώπου. Η σύγχρονη διάσταση μεταξύ φιλελευθέρων και κοινοτιστών αντικατοπτρίζει τις διαφορές μεταξύ της παραδοσιακής φιλελεύθερης παράδοσης και της ρουσσωϊκής παράδοσης, αντίστοιχα. Σύμφωνα με τον Νίκο Ι. Παπασπύρου (2016: 97) η αναγνώριση της γενικής βούλησης ως θεμέλιο του δικαίου έχει ως προέκταση την πρόταξη δύο ρουσσωϊκών ιδεών: από τη μία τη δημιουργία μιας πολιτικής σχέσης ανάμεσα στους πολίτες βασισμένης στην ισότητα και από την άλλη την ανάδειξη της δημόσιας αυτονομίας του έθνους στη διαμόρφωση της γενικής βούλησης. Εδώ, διαπιστώνεται η ρουσσωϊκή διαφωνία με τη θεωρία του φιλελευθερισμού. Πώς είναι δυνατόν να διασφαλιστεί μια κοινή έννοια κοινού-εθνικού συμφέροντος, χωρίς να περιορίζεται η διαφορετικότητα και η ατομική αυτονομία; (Παπασπύρου, 2016: 102-107).

Η συνάντηση του έθνους, του σώματος και της έννοιας της ιδιότητας του πολίτη μέσω των βιομετρικών τεχνολογιών μπορεί να εξεταστεί μέσα από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Οι βιομετρικές τεχνολογίες επιτρέπουν την ταυτοποίηση ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο, χωρίς περιορισμούς ως προς τον χρόνο και τον τόπο. Η συλλογή, αποθήκευση και επεξεργασία του βιολογικού υλικού γίνεται μέσω παγκόσμιων βάσεων δεδομένων, οι οποίες ελέγχονται από εθνικές αρχές και διεθνείς οργανισμούς. Η ταυτοποίηση, παρότι ελεγχόμενη από εθνικά κράτη, μπορεί να επιτευχθεί χωρίς να απαιτείται ο ελεγχόμενος να παράσχει πληροφορίες για την εθνική του καταγωγή.

Η αμφιθυμία για τη διαμεσολάβηση των βιομετρικών τεχνολογιών στη σχέση μεταξύ ιδιότητας του πολίτη και εθνικότητας αντικατοπτρίζει και την αντιπαράθεση μεταξύ της φιλελεύθερης (liberal) και της κοινοτιστικής θεωρίας (communitarianism). Μεταξύ, δηλαδή, της φιλελεύθερης θέσης η οποία θεμελιώνεται στις οικουμενικές αξίες της δημοκρατίας και βασίζεται σε ένα νομικό καθεστώς το οποίο υπερβαίνει τις πολιτισμικές διαφορές των πολιτών ή της κοινοτιστικής θέσης που προκρίνει την προστασία του εθνικού- κοινού συμφέροντος. Στη δεύτερη περίπτωση το έθνος συγκροτεί ένα αίσθημα ενότητας το οποίο κινδυνεύει από την είσοδο των εθνοτικά Άλλων (Leydet, 2017). Έτσι για τον Amitai Etzioni (1999: 107) η ταχύτητα, η ασφάλεια και η ακρίβεια των βιομετρικών τεχνολογιών είναι ικανή να λειτουργήσει για τη θωράκιση των καθορισμένων εθνικών συνόρων με σκοπό την προστασία από την «παράνομη μετανάστευση». Υπό αυτή την οπτική, οι βιομετρικές τεχνολογίες

προστατεύουν τη σύνδεση έθνους- πολίτη ενισχύοντας τη δυνατότητα του κράτους να γνωρίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια ποιον έχει απέναντι του.

Από την άλλη πλευρά, για τους Mordini και Massari (2008:497), η υπέρβαση των εθνικών ορίων των παραδοσιακών συστημάτων ταυτοποίησης, μέσω παγκόσμιων βάσεων δεδομένων, μπορεί να προσφέρει μια λύση για τον τεράστιο αριθμό ανθρώπων χωρίς ταυτότητα. Σε χώρες, όπως το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές και το Νεπάλ, η καταγραφή των νεογέννητων παιδιών δεν είναι υποχρεωτική, ενώ σύμφωνα με την UNICEF υπολογίστηκε ότι δεκάδες εκατομμύρια παιδιά από κατώτερα κοινωνικά στρώματα δεν έχουν αξιόπιστα έγγραφα από τις χώρες καταγωγής τους. Για τους δύο συγγραφείς, οι βιομετρικές τεχνολογίες είναι δυνατόν να αποδώσουν σε αυτούς τους ανθρώπους αξιόπιστες ταυτότητες σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η δεύτερη θέση, είναι εμφανώς προσανατολισμένη στη συμβολή των βιομετρικών τεχνολογιών στη διαμόρφωση μίας περισσότερο ανεκτικής και φιλελεύθερης κοινωνίας που δεν απαιτεί την καταγραφή της εθνικής ή φυλετικής καταγωγής για την εξακρίβωση της ταυτότητας. Ίσως θα μπορούσαμε να πούμε ότι, υπό αυτό το πρίσμα, οι βιομετρικές τεχνολογίες δεν γίνονται αντιληπτές ως αμυντικό εργαλείο, αλλά ως συμπεριληπτικό. Σε αυτή την υπόθεση, το σώμα είναι αρκετό, για να αντικαταστήσει τις πληροφορίες που ο ελεγχόμενος ή το κράτος προέλευσής του δεν μπορούν να παράσχουν.

Έτσι, στις παραπάνω περιπτώσεις, αναλόγως του μοντέλου ιδιότητας του πολίτη που ακολουθείται, οι βιομετρικές τεχνολογίες θεωρείται ότι δρουν είτε θωρακίζοντας τη σχέση έθνους- κράτους και πολίτη είτε μεταβάλλοντας αυτή τη σχέση προς μία κατεύθυνση, όπου πολίτης και έθνος είναι συνδεδεμένοι. Στη δεύτερη περίπτωση το έθνος είναι πλέον μία πολιτισμική κοινότητα και η ταυτοποίηση- ταυτότητα του ατόμου δεν βασίζεται στην καταγωγή, αλλά στο ίδιο το σώμα. Οι βιομετρικές τεχνολογίες θεωρείται ότι προσφέρουν τη δυνατότητα κάποιος να αποκτήσει έγγραφα νομιμοποίησης και άρα μία ταυτότητα, χωρίς αυτό να εξαρτάται από τον τόπο γέννησής του. Άρα, δρουν καταλυτικά προς την αποδέσμευση του πολίτη από την εθνική καταγωγή και προσανατολίζονται προς τη δημιουργία μιας πολιτικής κοινότητας, όπου πλέον πολίτης και άνθρωπος θα ταυτίζονται.

2.3. Το σώμα ως φορέας συνόρου

Πέραν των παραπάνω αντικρουόμενων θεωρητικών προσεγγίσεων αναφορικά με την ιδιότητα του πολίτη, όπως αυτές αντανakλώνται και στη συζήτηση για τις βιομετρικές τεχνολογίες, κρίνεται σημαντικό να αναφερθούμε στη θεωρητική ενασχόληση με τη σχέση σώματος- έθνους, υπό το αναλυτικό πρίσμα της βιοεξουσίας. Η έννοια της βιοεξουσίας έχει συχνά χρησιμοποιηθεί ως αναλυτικό εργαλείο, αφενός για να εντάξει τις βιομετρικές τεχνολογίες στην ιστορία της βιοπολιτικής⁷ και αφετέρου για να καταδείξει τον ρόλο τους στη σύγχρονη επιτήρηση και παραγωγή αποκλεισμένων σωμάτων. Στο πλαίσιο αυτής της αναλυτικής, τη θέση του πολίτη του κοινωνικού συμβολαίου λαμβάνει το υποκείμενο, ως καθυποταγμένο μεν στην εξουσία, αλλά και παραγόμενο θετικά διαμέσου αυτής (υποκειμενοποίηση) (Μπέτζελος, Σωτήρης, 2004).

Υπό αυτή τη θεώρηση, το βιομετρικό σώμα είναι εξαρχής πολιτικό, καθώς συγκροτείται από τις πειθαρχικές εξουσίες που το παράγουν, αλλά και το καθυποτάζουν. Πρώτον, δηλαδή, αποδομείται η διάκριση μεταξύ πολίτη και σώματος, μεταξύ πολιτικής και ιδιωτικής ζωής. Δεύτερον, η εξουσία δε νοείται ως μονότροπη και κάθετη, από το κράτος προς τον πολίτη, δηλαδή από πάνω προς τα κάτω, αλλά ως οριζόντια και λειτουργεί σχεσιακά μεταξύ των υποκειμένων.

Στην *Επιτήρηση και Τιμωρία* (2011, [1976]) ο Foucault αναλύει τις τροπικότητες με τις οποίες η βιοεξουσία παράγει πειθαρχικά σώματα σε ατομικό επίπεδο, ενώ σε δεύτερο χρόνο διατυπώνει μια αναλυτική της εξουσίας επί της ζωής του πληθυσμού ως συνόλου. Η κατασταλτική εξουσία του άρχοντα, η οποία συμπυκνώνεται στο δικαίωμα του να ορίζει ποιος πρέπει να ζει και ποιος πρέπει να πεθάνει, αποκτάει από τον 17^ο

⁷ Ο όρος «βιοπολιτική» αποτελεί φουκωϊκό νεολογισμό που στη σύγχρονη βιβλιογραφία αξιοποιείται ευρέως σε αναλυτικά εγχειρήματα που εξετάζουν τους τρόπους με τους οποίους τα βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου καθίστανται αντικείμενο πολιτικών στρατηγικών. Πέρα από τον Foucault τόσο Agamben (βλ. Παρακάτω), όσο και ο Hardt και ο Negri είχαν μεγάλη συμβολή στην επανοσηματοδότηση του όρου. Το έργο των Agamben και Hardt και Negri συγκρίνεται συχνά από διάφορους θεωρητικούς (Rabinow, Rose [2006], Coleman, Grove [2009]) κ.α.) ως προς τον τρόπο με τον οποίο επαναφέρουν την ανάλυση της βιοπολιτικής στη θεωρία της κυριαρχίας από την οποία προσπαθούσε να την απομακρύνει ο Foucault. Οι Hardt και Negri αποκαλούν «Αυτοκρατορία» μία παγκόσμια κυριαρχία την οποία η βιοεξουσία υπηρετεί. Η βιοεξουσία έχει το νόημα της επιδίωξης του καπιταλισμού να εξάγει μία μορφή υπερ-αξίας από την ανθρώπινη ζωή. Μέσω της δράσης της σε διεθνή και υπερεθνικά δίκτυα θεωρούν ότι η βιοεξουσία «δομεί τα διεθνή εδάφη βιο-πολιτικά» κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και επεκτείνει τον κοινωνικό έλεγχο των θεσμών ως τα βάθη της συνείδησης και του σώματος του πληθυσμού (Rabinow, Rose, 2006: 198-199).

αιώνα μία θετική διάσταση μέσω πειθαρχικών εξουσιών που καθιστούν το σώμα πιο παραγωγικό, πειθήνιο και χρήσιμο στην οικονομία (ανατομικοπολιτική).

Αυτό το «σώμα-μηχανή» του 17^{ου} αιώνα μεταβάλλεται για τον Foucault (2011β: 157-164) σε «σώμα-είδος» κατά τον 18^ο αιώνα, καθώς αντικείμενο της εξουσίας γίνεται η ύπαρξη του πληθυσμού με βιολογικούς όρους, ο έλεγχος των γεννήσεων και των θανάτων, της υγείας και της διάρκειας της ζωής. Εμφανίζεται με άλλα λόγια η «βιοπολιτική». Για τον Foucault (2002:311), ο 19^{ος} αιώνας εμφανίζεται ως το αποκορύφωμα της συνάρθρωσης πειθαρχικών εξουσιών στο σώμα και των ρυθμιστικών εξουσιών στη ζωή του πληθυσμού. Κατά τον 19^ο αιώνα χρονολογεί το αποκορύφωμα της συνύφανσης ιατρικής γνώσης και εξουσίας για την ρύθμιση του πληθυσμού μέσω της δημόσιας υγιεινής.

Το εάν το μοντέλο της βιοεξουσίας είναι ικανό αναλυτικό εργαλείο για την εξέταση του ζητήματος της βιοτεχνολογίας έχει απασχολήσει την ακαδημαϊκή κοινότητα. Σε αυτό το πλαίσιο, τίθεται προς διερεύνηση ο ρόλος των βιομετρικών τεχνολογιών αφενός στις διαδικασίες πειθάρχησης του σώματος και αφετέρου στις κοινωνίες ελέγχου. Ένα από τα ζητήματα που αναδεικνύονται, αναφορικά με τις σύγχρονες βιομετρικές τεχνολογίες, είναι οι συνέχειες και ασυνέχειές τους σε σχέση με τις εφαρμογές της βιομετρίας. Η βιομετρία ή ανθρωπομετρία εμφανίζεται τον 19^ο αιώνα ως μία επιστήμη καταγραφής, μέτρησης και σύγκρισης των σωματικών χαρακτηριστικών (ύψος, μέγεθος χεριού, μέγεθος κεφαλής, μέγεθος ποδιού κλπ.). Η χρήση της τόσο για την καταγραφή των εγκληματιών, αλλά και για τις συγκριτικές μελέτες σχετικά με την υγεία των πολιτών, εντάσσεται στις πειθαρχικές και ρυθμιστικές πρακτικές του 19^{ου} αιώνα, καθώς και στην κατηγοριοποίηση των ανθρώπων βάσει των βιολογικών τους χαρακτηριστικών.

Σύμφωνα με αυτή την οπτική, οι διαδικασίες μέτρησης των βιολογικών στοιχείων με σκοπό την κατηγοριοποίηση και ταξινόμησης εμπλέκονται εκείνη την περίοδο με ρατσιστικές αφηγήσεις και πρακτικές. Για παράδειγμα, η ρατσιστική διασύνδεση των τσιγγάνων με μια υποτιθέμενη βιολογική προδιάθεσή τους στην εγκληματικότητα γίνεται προσπάθεια να δικαιολογηθεί από μετρήσεις των φυσικών τους χαρακτηριστικών (Ajana, 2013: 21-34).

Η δυνατότητα, λοιπόν, της βιομετρικής επιστήμης να προβαίνει σε κατηγοριοποιήσεις επιτελείται αμείωτη στο εκσυγχρονισμένο μοντέλο της, αλλά με διαφοροποιήσεις. Οι σύγχρονες βιομετρικές τεχνολογίες δε χρησιμοποιούν πλέον το βιολογικό υλικό για να

συγκρίνουν άτομα ή πληθυσμούς ούτε για να δικαιολογήσουν την εθνικότητα και την κοινή καταγωγή στη βάση σωματικών χαρακτηριστικών (Ajana, 2013: 21-34). Ωστόσο, η συνύφανση μεταξύ βιομετρικής επιστήμης και εξουσίας εκδηλώνεται με διαφορετικούς τρόπους. Πλέον, το έθνος-κράτος χάνει τον κεντρικό του ρόλο στην ταυτοποίηση και στον έλεγχο της μετακίνησης. Το σώμα μετατρέπεται σε πληροφορία μετακινείται σε ιδιωτικές και δημόσιες βάσεις δεδομένων συνεχόμενα (Lyon, 2003: 25). Για παράδειγμα, στην περίπτωση των αεροδρομίων η βιομετρική ταυτοποίηση γίνεται από ιδιωτικές αεροπορικές εταιρίες, στις οποίες ανατίθεται ο ρόλος να ελέγχουν τα στοιχεία που τους παρέχουν οι δημόσιες αρχές. Επιπλέον, η δυνατότητα δημιουργίας παγκόσμιων βάσεων δεδομένων και η διαλειτουργικότητα των εθνικών παρέχει την δυνατότητα ενός παγκόσμιου ελέγχου της μετακίνησης.

Όπως συνάγεται, οι βιομετρικές τεχνολογίες περιστέλλουν την, άλλοτε αποκλειστική, εξουσία του έθνους-κράτους να ελέγχει τους ανθρώπους που εισέρχονται σε αυτό. Υποστηρίζεται ότι μια τέτοια μεταβολή καθίσταται ενδεικτική της μετάβασης σε μία νέα εποχή, μιας μετάβασης από την εποχή της παραγωγής πειθαρχημένων σωμάτων, σύμφωνα με τη φουκωϊκή θέση, προς τις κοινωνίες του ελέγχου. Σύμφωνα με την Irma van der Ploeg (1999:299) το χαρακτηριστικό των σύγχρονων βιομετρικών τεχνολογιών είναι ότι μειώνουν αυτή τη μικρή απόσταση που υπήρχε μεταξύ κράτους και πολίτη. Αυτό συμβαίνει, επειδή, από τη μία, μετατρέπουν το σώμα σε ένα παγκόσμιο δελτίο ταυτότητας, το οποίο μπορεί να διαβαστεί από μία οποιαδήποτε μηχανή και από την άλλη εντείνουν, αυτοματοποιούν και πολλαπλασιάζουν τον έλεγχο, καθώς αυτός μπορεί να γίνει σε οποιοδήποτε μέρος και χρόνο. Συνεπώς, τη θέση του εγγράφου καταλαμβάνει ο ίδιος ο άνθρωπος και το σώμα του.

Η οπτική αυτή, παρότι παραμένει εντός της εξουσιαστικής θεώρησης των βιομετρικών τεχνολογιών, απομακρύνεται από την αντιμετώπιση του βιομετρικού σώματος ως ενός πειθαρχικού σώματος. Για την Gillian Fuller (2004:1) στον εναλλασσόμενο και ασταθή κόσμο της μετακίνησης η μετατροπή του σώματος σε κωδικό πρόσβασης δεν είναι κατά κύριο λόγο πειθαρχική πρακτική με την Φουκωϊκή έννοια, όσο μια πρακτική κοινωνικού ελέγχου. Οι βιομετρικές τεχνολογίες, για την συγγραφέα, αποτελούν ένδειξη της μετάβασης σε έναν νέο «βιοτεχνολογικό» ρυθμό, όπου σώμα και μηχανή, προσαρμόζονται, εμπλέκονται, σαρώνουν το ένα το άλλο.

Ένα νέο σώμα ατομικό και ταυτόχρονα συλλογικό ρέει μέσω των μαζικών δεδομένων (mass data) που παράγει η σύγχρονη ζωή. Εικονική και πραγματική μετακίνηση δημιουργούν ένα σώμα που μετακινείται ταυτόχρονα σε διαφορετικά σημεία. Το σώμα

αυτό, κατακερματισμένο σε ηλεκτρονικά ίχνη, τοποθετείται σε ταυτότητες, κάρτες κοινωνικής ασφάλισης, ταξιδιωτικά έγγραφα κλπ. Η εξουσία που οδηγούσε το σώμα στον εγκλεισμό δίνει την θέση της στη λογιστική και τον έλεγχο του σώματος ως ροή που διαβαίνει διαφορετικά κατώφλια. Οι βιομετρικές τεχνολογίες, για την Fuller, είναι η συνένωση της μέτρησης και των μηχανισμών ρύθμισης της ζωής. Οδηγούν το σώμα σε «ένα άνοιγμα στον σκληρό δίσκο του κόσμου» (Fuller, 2004: 4).⁸

Σε αυτή τη μετακίνηση σωμάτων και πληροφορίας, το σύνορο θεωρείται ότι είναι ενσωματωμένο στο ίδιο το σώμα. Αυτό συμβαίνει, επειδή ο έλεγχος του εάν κάποιος μπορεί να απολαμβάνει τα πλήρη δικαιώματα ενός πολίτη εξαρτάται από κάτι φορητό, είτε αυτό είναι το ίδιο το σώμα του είτε μια ηλεκτρονική κάρτα που φέρει μαζί του με αποθηκευμένα τα βιολογικά του στοιχεία (Lyon, 2005). Δεύτερον, τα σύνορα είναι εικονικά, δηλαδή το επιτρεπτό της παρουσίας κάποιου σε ένα μέρος εξαρτάται από το πόρισμα μιας μηχανής η οποία μπορεί να βρίσκεται σε έναν αστυνομικό έλεγχο στον δρόμο, σε μία δημόσια υπηρεσία, σε ένα νοσοκομείο και όχι αναγκαστικά στα γεωγραφικά σύνορα μεταξύ δύο κρατών. Σε αυτή την οπτική το σώμα γίνεται ο φορέας του συνόρου, με την έννοια ότι γίνεται ο κωδικός πρόσβασης ή το δελτίο ταυτότητας που θα επιβεβαιώσει τη σχέση του πολίτη με ένα κράτος.

Συμπερασματικά, στην παραπάνω προσέγγιση η παραδοσιακή σχέση πολίτη και εθνικότητας ή σώματος και εθνικότητας φαίνεται να μεταβάλλεται με δύο τρόπους. Πρώτον, οι σύγχρονες βιομετρικές τεχνολογίες υποστηρίζεται πως δεν ακολουθούν τις πρακτικές του παρελθόντος, κατηγοριοποιώντας φυλές και έθνη βάσει των βιολογικών τους προδιαθέσεων, όπως επεδίωκε η βιομετρία του 19^{ου} αιώνα. Δεν στοχεύουν, δηλαδή, στην επιστημονική θεμελίωση του ρατσισμού και της ευγονικής. Αντ' αυτού, επεμβαίνουν, όπως θα δούμε και στο τελευταίο κεφάλαιο, στην κοινωνική ιεράρχηση και τον αποκλεισμό μέσω της συμμετοχής τους στην παρακολούθηση στην καθημερινή ζωή. Δεύτερον, η ψηφιοποίηση του σώματος και η διασπορά του σε διαφορετικές βάσεις δεδομένων οδηγεί σε μια αποκέντρωση του ελέγχου της ταυτοποίησης. Η ταυτοποίηση δεν γίνεται αποκλειστικά από μεμονωμένα κράτη, αλλά και από παγκόσμιους οργανισμούς και από ιδιωτικούς οργανισμούς, φορείς, επιχειρήσεις.

⁸ Η Fuller διατυπώνει το επιχείρημά της αντλώντας από τον Deleuze ο οποίος είχε διακηρύξει την μετάβαση των κοινωνιών από την πειθαρχία στον έλεγχο (2001: 12). Στις κοινωνίες της πειθαρχίας η υπογραφή υποδήλωνε το άτομο και ο αριθμός μητρώου τη μάζα. Στις κοινωνίες του ελέγχου το ψηφίο γίνεται ο κωδικός πρόσβασης. Δεν υπάρχει μάζα- άτομο, αλλά διαιρεμένα άτομα και μάζες που δημιουργούνται από στατιστικές, τις αγορές και τις ροές πληροφορίας. Σε αυτό το πλαίσιο, για την Fuller, κινούνται οι βιομετρικές τεχνολογίες της μετακίνησης και των συνόρων.

Έτσι, η ταυτοποίηση ακολουθεί τον πορεία του σώματος, αλλά ως πληροφορία πλέον. Καθώς η ταυτοποίηση διαχέεται, το σώμα μετατρέπεται σε φορέα συνόρου και υπόκειται σε έναν διαρκή έλεγχο που επεκτείνεται στο σύνολο των σχέσεων μεταξύ του πολίτη- κράτους ή πολίτη- ιδιωτών. Ο έλεγχος, δηλαδή, επεκτείνεται πέρα των γεωγραφικών συνόρων, εξαιτίας της ευκολίας με την οποία ταξιδεύει η πληροφορία. Και από την άλλη, το ίδιο το σώμα αποτελεί «εισιτήριο» που θα επιβεβαιώσει την ταυτότητα του πολίτη, καθώς και τη σχέση που οφείλει το κράτος να έχει απέναντι σε αυτόν.

3. Οι προκλήσεις στην ιδιωτικότητα και τη δημοκρατία

3.1. Ιδιωτική ζωή και αυτονομία του πολίτη

Τα κυρίαρχα ερωτήματα, όσον αφορά την άμεση εμπλοκή του ψηφιοποιημένου σώματος στις διαδικασίες ταυτοποίησης αφορούν τους πιθανούς κινδύνους των βιομετρικών τεχνολογιών για την ιδιωτικότητα του πολίτη. Αναλόγως του μοντέλου ιδιότητας του πολίτη το οποίο υιοθετείται, υπάρχουν τόσο συγκλίσεις, όσο και αποκλίσεις σχετικά με το πώς η ψηφιοποίηση του σώματος επεμβαίνει σε αυτό που ορίζεται ως ιδιωτική σφαίρα. Αρχικά, θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο το φιλελεύθερο μοντέλο (liberal) μεταχειρίζεται τις βιομετρικές τεχνολογίες, όσον αφορά τους κινδύνους για την ιδιωτικότητα και την αυτονομία του πολίτη, και τους τρόπους θωράκισης των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων. Εν συνεχεία, εξετάζουμε διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις που ανάγουν τα τρέχοντα ζητήματα ιδιωτικότητας σε προβλήματα για τη δημοκρατία εν γένει.

Όπως είπαμε η φιλελεύθερη ιδιότητα του πολίτη συνδέεται περισσότερο με ένα νομικό status το οποίο βασίζεται στην ισότητα των πολιτών απέναντι στο κράτος, αλλά και στην αξίωσή τους να προστατεύονται από αυτό. Καθώς σε αυτή τη θεώρηση πρωταρχική θέση καταλαμβάνει το άτομο, οι ατομικές ελευθερίες θεωρείται ότι ασκούνται πρώτα από όλα στις διαπροσωπικές σχέσεις και συναλλαγές και όχι στη δημόσια σφαίρα. Η ιδιωτικότητα παραδοσιακά ορίζεται ως «η έκφραση του δικαιώματος για μόνωση και περιχαράκωση στο χώρο του στενά ιδιωτικού βίου» (Μαντζούφας, 2010: 3), ή το «δικαίωμα να μένεις μόνος» (Crompton, 2004: 52) ή «το δικαίωμα το άτομο να αποφασίσει ή να ελέγχει σε ποιο βαθμό κάποιος τρίτος μπορεί να έχει πρόσβαση και να χρησιμοποιεί πληροφορίες που το αφορούν, ποια πρόσωπα μπορούν να έχουν πρόσβαση στο φυσικό του σώμα και ποια μπορούν να έχουν πρόσβαση στον φυσικό χώρο που το περιβάλλει» (Laas- Mikko, Sutrop, 2016 :101).

Η ιδιωτικότητα θεωρείται ότι αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της προσωπικής αυτονομίας. Η προσέγγιση των φιλελεύθερων μελετητών έναντι των βιομετρικών τεχνολογιών χαρακτηρίζεται από μία αμφιθυμία. Από τη μία πλευρά, αναγνωρίζεται η δυνατότητα των τεχνολογιών αυτών να παρέχουν ασφάλεια σε σχέση με την ταυτότητα του ατόμου, ενώ, από την άλλη, υποδεικνύονται

οι κίνδυνοι για την ιδιωτικότητα και τα ατομικά δικαιώματα. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες, λόγω της ταχύτητας, της ακρίβειας, του χαμηλού κόστους και της ευκολίας στη χρήση τους, αποτελούν μια ευκαιρία για την πλήρη εξάλειψη του κινδύνου της απάτης σχετικά με την ταυτότητα κάποιου (Woodward, 1996: 388-9). Η ασφάλεια στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι δυνατόν να αναφέρεται στην εσωτερική ασφάλεια του κράτους, την εξωτερική ασφάλεια, αλλά μπορεί να αφορά και δικαιώματα που σχετίζονται με την οικονομία και την ασφάλεια των συναλλαγών.

Πέρα από την ταχύτητα, την οικονομία και την ασφάλεια, ο Woodward (1996: 388-9), όπως και άλλοι αναλυτές (Etzioni (1999), Harel (2009)) τεκμηριώνουν την υπεροχή των βιομετρικών τεχνολογιών σε σχέση με τις προηγούμενες πρακτικές ταυτοποίησης (υπογραφή, έγγραφα) στο γεγονός ότι οι πρώτες βασίζονται σε εγγενή χαρακτηριστικά του ανθρώπινου σώματος. Οι συσκευές αυτές, δηλαδή, απαντούν απευθείας στο ερώτημα «ποιος είσαι» σε αντίθεση με τις μη αυτοματοποιημένες πρακτικές, οι οποίες βασίζονται αποκλειστικά είτε σε κάτι το οποίο κατείχες (π.χ. ταξιδιωτικά έγγραφα) είτε σε κάτι το οποίο γνώριζες (π.χ. κωδικός πρόσβασης) (Harel, 2009 : 71). Έτσι, ενώ η περίπτωση της πλαστογραφίας είναι πιθανή σε ένα μη αυτοματοποιημένο σύστημα ταυτοποίησης, οι βιομετρικές τεχνολογίες τη δυσχεραίνουν ή την καθιστούν αδύνατη.

Το γεγονός ότι, πλέον η διαδικασία της ταυτοποίησης αποδεσμεύεται από την ανθρώπινη βούληση (το σώμα θα «αποκαλύψει» ποιος είσαι είτε θέλεις είτε όχι) αυξάνει την αποτελεσματικότητα των βιομετρικών τεχνολογιών στην περίπτωση της αντιμετώπισης της εγκληματικότητας. Ωστόσο, αυξάνει παράλληλα θεαματικά την πιθανότητα περιστολής ή παραβίασης των δικαιωμάτων του εκάστοτε ελεγχόμενου. Προκύπτει, έτσι το ερώτημα: πότε η βιομετρική ταυτοποίηση χωρίς τη συναίνεση του ελεγχόμενου είναι θεμιτή πρακτική; (Woodward, 1996: 388-9).

Οι ανησυχίες για την προσβολή της ιδιωτικότητας από την πλειοψηφία των μελετητών που εξετάσαμε (Woodward (1996), Crompton (2004), Mordini, Massari (2008) κ.α.) δεν αφορούν τόσο στην πρωτογενή λειτουργία τους, τη συλλογή πληροφοριών και τη διαδικασία της ταυτοποίησης. Αντίθετα, ο κεντρικός προβληματισμός προέρχεται από τη δευτερογενή χρήση του συλλεχθέντος βιολογικού υλικού, δηλαδή από την πιθανότητα η συλλογή των βιομετρικών στοιχείων είτε από ιδιωτικούς είτε από

δημόσιους ελέγχους, να εξυπηρετεί σκοπούς διαφορετικούς από την ταυτοποίηση (function creep).

Αυτό συμβαίνει επειδή, όπως είπαμε, αφενός το ανθρώπινο σώμα αποκαλύπτει περισσότερα στοιχεία για τη φυσική, βιολογική και ψυχική του κατάσταση, αφετέρου οι βιομετρικές τεχνολογίες συλλέγουν αναγκαστικά στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να αποκαλύψουν πέρα από την ταυτότητα και άλλες πληροφορίες (για παράδειγμα, ο αισθητήρας της συσκευής παρέχει πληροφορίες για την τοποθεσία και τον χρόνο συλλογής των βιολογικών στοιχείων). Επιπλέον, σε ενδεχόμενο επανέλεγχου καθίσταται δυνατός ο εντοπισμός τυχόν μεταβολών στην υγεία του πολίτη μέσω της σύγκρισης των ιατρικών δεδομένων του. Εξίσου πιθανό είναι να συλλεχθούν άμεσες ιατρικές πληροφορίες (στην περίπτωση, για παράδειγμα, που κάποιος στο μεταξύ έχει εγχειριστεί), ενώ η αναγνώριση προσώπου προσφέρει πληροφορίες για το φύλο και την εθνικότητα.

Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν το αντικείμενο της σάρωσης είναι ζωντανός ανθρώπινος οργανισμός, είναι δυνατόν να γίνεται έλεγχος που αντλεί πληροφορίες της πίεσης του αίματος, των παλμών, της θερμοκρασίας του σώματος κλπ., οι οποίες, πέρα της φυσικής κατάστασης, θα μπορούσαν να αποκαλύψουν και τη συναισθηματική κατάσταση του ελεγχόμενου (Mordini, Massari, 2008: 492). Η κακόβουλη χρήση των πληροφοριών που παράγονται από τις βιομετρικές τεχνολογίες είναι ιδιαιτέρως επικίνδυνη. Αυτό συμβαίνει, όχι μονάχα επειδή τα βιομετρικά δεδομένα εκθέτουν τον πυρήνα της ανθρώπινης ζωής και του σώματος, αλλά και επειδή η διασύνδεση μεταξύ βάσεων δεδομένων σε παγκόσμιο επίπεδο καθιστά αδύνατο να παρακολουθήσει κάποιος την πορεία της πληροφορίας που συλλέγεται.

Καθώς η ταυτοποίηση έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα, η συλλογή των βιολογικών χαρακτηριστικών δεν γίνεται συχνά με τη συναίνεση του ελεγχόμενου. Η χρήση των δεδομένων που προκύπτουν ελέγχονται τόσο ως προς την προσβολή της ιδιωτικής ζωής, αλλά και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, αμφότερες προστατευόμενες από τις δυτικές έννομες τάξεις.⁹ Σύμφωνα με την Ι. Κριάρη-Κατράνη (1999: 27), ο κίνδυνος της δημιουργίας ενός «βιοπορτραίτου» το οποίο θα

⁹ Στην ελληνική έννομη τάξη η προστασία της ιδιωτικής ζωής κατοχυρώνεται συνταγματικά από το άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β. και σε συνδυασμό με το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας προστατεύει το σύνολο των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων που αφορούν στην ιδιωτική σφαίρα του πολίτη.

αποτυπώνει το σύνολο της προσωπικής ή οικογενειακής κατάστασης του ατόμου ή η δημιουργία ενός πορτραίτου προσωπικότητας συνεπάγονται τη γνωστοποίηση πληροφοριών τις οποίες μέχρι πρότινος το άτομο προτιμούσε να κρατάει μυστικές ή γνωστές σε έναν χώρο που εκείνο όριζε.

Παράλληλα με την προσβολή του δικαιώματος του αυτοκαθορισμού του ατόμου εν γένει, της διαχείρισης και δημοσιοποίησης πληροφοριών για την προσωπική του ζωή, οι βιομετρικές τεχνολογίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν κίνδυνο για τον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό ή αυτοδιάθεση του. Το δικαίωμα αυτό, το οποίο πρωτοδιατυπώθηκε στη γερμανική νομολογία, συνάγεται σύμφωνα με την Κριαρή-Κατράνη (1999:29-40) στην ελληνική έννομη τάξη από το συνταγματικά προστατευόμενα δικαιώματα της ιδιωτικής ζωής (αρ.9 παρ. 1 Σ) και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (αρ. 5 παρ. 1 Σ). Προστατευμένο μέρος αυτού του δικαιώματος θεωρείται τόσο η αυτοδιάθεση των ιατρικών δεδομένων, όσο και όλων των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων.

Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι η δυνατότητα του ατόμου για αυτόνομη δράση θεμελιώνεται, μεταξύ άλλων, τόσο στο δικαίωμα του στην ανωνυμία, όσο και στο δικαίωμα στη λήθη¹⁰. Και τα δύο αυτά είναι δυνατόν να καταστρατηγηθούν από τις βιομετρικές τεχνολογίες.¹¹ Για τον Μαντζούφα (2010:3), η απειλή του δικαιώματος στην ανωνυμία προέρχεται από το γεγονός ότι η διασύνδεση των πληροφοριών από το εργασιακό, κοινωνικό περιβάλλον, την καταναλωτική ζωή του πολίτη (κ.α.) και η χρήση τους από διαφορετικές βάσεις δεδομένων, είναι δυνατόν να διαταράξουν την ψυχική ηρεμία του ατόμου. Ιδίως, εάν οι βάσεις δεδομένων έχουν τη δυνατότητα να διατηρούν για αόριστο χρονικό διάστημα τα προσωπικά στοιχεία του ελεγχόμενου.

¹⁰ Έχει υποστηριχθεί ότι ο θεσμός της ανωνυμίας στα πλαίσια του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού μετατρέπεται σε θεσμό πλήρους διαφάνειας, καθώς υπάρχει ο κίνδυνος το άτομο και η ζωή του να τραπούν σε οικονομικό μέγεθος και πληροφορία που εξυπηρετεί τα συμφέροντα τρίτων, με αποτέλεσμα εν τέλει την απώλεια της ατομικότητάς του (Μπουσκούτα, 2018:45)

¹¹ Σε ευρωπαϊκό επίπεδο ο τρόπος αντιμετώπισης των προκλήσεων των βιομετρικών δεδομένων για την ιδιωτική σφαίρα του πολίτη, εντάσσεται στη γενικότερη προσπάθεια θέσπισης ενός κανονιστικού πλαισίου για τη διασφάλιση του θεμελιώδους δικαιώματος προστασίας των δεδομένων.¹¹ Ο νέος γενικός κανονισμός προσωπικών δεδομένων (GDPR) της Ευρωπαϊκής Ένωσης 679/2016/ΕΕ που ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο (ν.4624/2019) επιχειρεί να αποτελέσει μια νομική δικλείδα ασφαλείας στους κινδύνους που θα μπορούσαν να προκληθούν και από τα βιομετρικά δεδομένα. Ο GDPR απαιτεί ρητά την ύπαρξη συγκατάθεσης για την επεξεργασία των δεδομένων. Ένα από τα πιο σημαντικά δικαιώματα τα οποία θεσπίζει στο άρθρο 17 είναι το δικαίωμα στη λήθη, δηλαδή το δικαίωμα στη διαγραφή των δεδομένων.

Ένας άλλος κίνδυνος για την ιδιωτικότητα, λόγω της εκτεταμένης χρήσης των βιομετρικών τεχνολογιών, προκύπτει και από τη χρήση και επεξεργασία πληροφοριών από την παρελθούσα ζωή του ατόμου. Ανα πάσα στιγμή ο πολίτης μπορεί να έρθει αντιμέτωπος με αρνητικά γεγονότα και πράξεις που έχει διαπράξει, οι οποίες δεσμεύουν την παρούσα του εικόνα. Η πιθανότητα χρήσης και δημοσιοποίησης των εν λόγω ευαίσθητων πληροφοριών – πόσο μάλλον στην περίπτωση που ο πολίτης συνιστά ένα δημόσιο πρόσωπο- θα μπορούσε να τον καταδικάσει σε κοινωνική απομόνωση. Συνεπώς, φαίνεται ο πολίτης να γίνεται διάφανος έναντι τρίτων, χάνοντας τον κοινωνικό του αυτοπροσδιορισμό και να μετατρέπεται σε πληροφοριακό δεδομένο, χωρίς να μπορεί να απολαύσει το δικαίωμά του στην αυτονομία.

Για το σύνολο των παραπάνω αναλυτών οι βιομετρικές τεχνολογίες δεν απορρίπτονται, παρά την αναγνώριση των πολλαπλών κινδύνων που εγκυμονούν. Οι παραπάνω προβληματισμοί, δηλαδή, δεν αποτελούν, προτάσεις κατάργησης των βιομετρικών τεχνολογιών, αλλά προσπάθεια οριοθέτησης των κινδύνων τους, με έμφαση στη διατήρηση της αυτονομίας του πολίτη και των ατομικών του δικαιωμάτων. Όπως θα δούμε και πιο κάτω, η χρήση των βιομετρικών τεχνολογιών βρίσκει ισχυρό έρεισμα στον λόγο εκείνο που τις προάγει με σκοπό την αντιμετώπιση των προβλημάτων της εθνικής και οικονομικής ασφάλειας.

Συνεπώς, από τη μία πλευρά οι βιομετρικές τεχνολογίες κρίνονται ως αναγκαίες για τη διατήρηση της συνοχής του κράτους, εξαιτίας της δυνατότητας για ταχεία, ακριβή και αποτελεσματική ταυτοποίηση. Ωστόσο, η πιθανότητα συστολής της αυτονομίας, εξαιτίας της δυνατότητάς τους να αποκαλύπτουν ευαίσθητα δεδομένα του πολίτη αποτελεί κύρια ανησυχία για την εφαρμογή τους. Το πρόβλημα προκύπτει από το ότι οι δευτερογενείς πληροφορίες που προέρχονται από τις βιομετρικές τεχνολογίες είναι δυνατόν να δημιουργήσουν ένα συνολικό ιατρικό προφίλ του πολίτη ή να μειώσουν ουσιαστικά την ικανότητά του να διαθέτει τις πληροφορίες της προσωπικής του ζωής όπως θέλει, να διάγει ένα μέρος της ζωής του σε ανωνυμία ή να του επιτρέπεται το δικαίωμα στη λήθη. Η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών αναζητάει, υπό αυτή την οπτική, την ισορροπία μεταξύ του εξορθολογισμού της διοίκησης και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

3.2. Κριτική της ιδιωτικότητας και δημοκρατία

Για τη φιλελεύθερη θεωρία οι βιομετρικές τεχνολογίες αντιμετωπίζονται με αμφιθυμία, εξαιτίας, αφενός του ενισχυτικού τους ρόλου στον εξορθολογισμό του κράτους, αφετέρου των κινδύνων που ελλοχεύουν κατά την εφαρμογή τους. Ο κίνδυνος για την ιδιωτικότητα δεν είναι, σε τελευταία ανάλυση, μόνο ζήτημα των μεμονωμένων πολιτών, αλλά η εκτεταμένη παραβίασή του ανάγεται σε ζήτημα δημοκρατίας. Η θέση αυτή είναι δυνατόν να προσεγγιστεί από δύο οπτικές. Η κεντρική ανησυχία της μίας οπτικής αφορά στον κίνδυνο οι βιομετρικές τεχνολογίες να αποτελέσουν εργαλείο ενός συστήματος τύπου Big Brother, ενός συστήματος, δηλαδή, όπου το κράτος παύει να είναι ο εγγυητής των δικαιωμάτων και μετατρέπεται σε ένα ολοκληρωτικό μηχανισμό παρακολούθησης. Υπό την άλλη οπτική, εκπροσωπούμενη κυρίως από τον David Lyon και τις σπουδές της παρακολούθησης, η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών αμφισβητεί την ύπαρξη ενός κεντρικού κρατικού συστήματος παρακολούθησης. Το ερώτημα είναι με ποιον τρόπο οι δύο θεωρίες αντιπαρατίθενται ως προς την θέση του πολίτη έναντι των βιομετρικών τεχνολογιών.

Η προαναφερθείσα δυνατότητα δημιουργίας ενός συνολικού βιολογικού προφίλ θεωρείται ότι προάγει τη δυνατότητα ενός κράτους να έχει απόλυτη γνώση της βιολογίας, της ψυχολογίας και της συμπεριφοράς του πολίτη. Ο John. D.Woodward (1996: 395) υπογραμμίζει τους προβληματισμούς αναφορικά με τη δυνατότητα των βιομετρικών τεχνολογιών να δημιουργήσουν «ένα εθνικό σύστημα αρχειοθέτησης το οποίο θα διατηρεί πληροφορίες για κάθε πολίτη από την κούνια μέχρι τον θάνατο». Τους φιλελεύθερους αναλυτές απασχολεί η πιθανότητα μαζικής καταγραφής από το κράτος πληροφοριών για την υγεία των πολιτών, τις οποίες θα χρησιμοποιήσει για τον περιορισμό των ελευθεριών τους ή θα στρέψει εναντίον τους. Πρόκειται για ένα σενάριο που ταυτίζει το κράτος με έναν συγκεντρωτικό μηχανισμό παρακολούθησης παρόμοιο με τον οργουελιανής σύλληψης Μεγάλο Αδερφό (Big Brother). Η θέση αυτή αντικατοπτρίζει την κλασσική θεωρία του John Sturt Mill, σύμφωνα με την οποία η ιδιωτικότητα είναι συνώνυμη με την ελευθερία από το κράτος και την κυριαρχία του ατόμου πάνω στο σώμα του και το μυαλό του. Η επέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα οδηγεί στη δημιουργία ενός ολοκληρωτικού μη δημοκρατικού κράτους.

Την παραπάνω θέση έχουν επικρίνει διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις τόσο από την πλευρά της μαρξιστικής θεωρίας (Δημούλης, 1996β), όσο και από την πλευρά των κριτικών σπουδών της παρακολούθησης (Lyon, 1994). Υποστηρίζεται πως ο στενός νομικός ορισμός της «ιδιωτικότητας» προϋποθέτει μία διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας, η οποία παραγνωρίζει τις κοινωνικές σχέσεις που τη διαμορφώνουν. Για τον Δημήτρη Δημούλη (1996β: 3) η διάκριση αυτή αποτελεί δομική αντίφαση της ιδιότητας του πολίτη. Ενώ οι πολίτες νομικά θεωρούνται από κοινού κυρίαρχοι, οι κοινωνικές σχέσεις και ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής θέτουν το όριο της κυριαρχίας τους στην ιδιωτική σφαίρα, η οποία ανάγεται στον ατομική ιδιοκτησία και τη μη αμφισβήτηση της. Για τον Δημούλη, η θεωρία του ολοκληρωτισμού λειτουργεί θέτοντας ένα όριο στα πολιτικά δικαιώματα και το πολιτικό εν γένει, με το πρόσχημα ότι η παραβίαση της ιδιωτικής σφαίρας θα σημάνει το τέλος της ελευθερίας.

Ο David Lyon (1994:189-190) στέκεται κριτικά σε ένα επιπλέον σημείο της θεωρίας του ολοκληρωτισμού. Διαπιστώνει πως η φιλελεύθερη θεωρία του ολοκληρωτισμού επικεντρώνεται μονόπλευρα στη σύγκρουση μεταξύ του δικαιώματος του ατόμου να μένει μόνο του, από τη μία, και της απαίτησης του κράτους να αποκτήσει απαραίτητες πληροφορίες με σκοπό τον εξορθολογισμό της διοίκησης. Θεωρεί πως η κοινωνική πρακτική δεν περιορίζεται μόνο σε αυτή τη σύγκρουση κράτους- πολίτη, αλλά περιλαμβάνει ένα σύνολο σχέσεων το οποίο υπερβαίνει το κράτος και ανάγεται σε σχέσεις εξουσίας μεταξύ του κράτους και ιδιωτικών επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν τα βιομετρικά συστήματα.

Πιο συγκεκριμένα, η δυνατότητα διασύνδεσης μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών βάσεων δεδομένων είναι δυνατή ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Οι βιομετρικές τεχνολογίες χρησιμοποιούνται διεθνώς σε ασφαλιστικές εταιρίες, στην εργασία, τις τράπεζες, και όχι μόνο ως κρατική πρακτική. Παράλληλα, η ίδια η κρατική ταυτοποίηση ανατίθεται σε ιδιωτικές εταιρίες. Για παράδειγμα, η χρήση της αναγνώρισης προσώπου στις τράπεζες των ΗΠΑ διευκολύνει, όχι μόνο την ασφάλεια της τράπεζας, αλλά και τον εντοπισμό δραστών από την αστυνομία. Η βρετανική αστυνομία συνεργάζεται με ιδιωτικές εταιρίες για τη δημιουργία μιας αυτοματοποιημένης οπτικής αναγνώρισης υπόπτων. Πληροφορίες και φωτογραφικά στοιχεία υπόπτων για τέλεση αξιόποινων πράξεων συλλέγονται από εταιρίες που διαχειρίζονται γήπεδα ποδοσφαίρου και αποστέλλονται στις βάσεις δεδομένων της

αστυνομίας. Οι συσκευές που σαρώνουν τον αμφιβληστροειδή του ματιού με σκοπό την ταυτοποίηση στα αεροδρόμια της Αμερικής και της Αυστραλίας δεν ελέγχουν μόνο τις απάτες έναντι της αεροπορικής εταιρίας, αλλά είναι μέρος της πολιτικής ελέγχου των συνόρων. Στην άσκηση αυτής της πολιτικής συμμετέχουν και οι υπάλληλοι των αεροπορικών εταιριών κατά τον έλεγχο των στοιχείων ταυτοποίησης. Η δυνατότητα, δε, των βιομετρικών δεδομένων να κρυπτογραφηθούν δεν αποφέρει στους πολίτες την απαιτούμενη εμπιστοσύνη. Καθώς από τη στιγμή που η διαπλοκή δημοσίων και ιδιωτικών συμφερόντων καθιστά το κράτος, ως υπεύθυνο της κρυπτογράφησης, αναξιόπιστο, τότε και όλη η διαδικασία της κρυπτογράφησης τίθεται υπό αμφισβήτηση (Lyon, 2001: 299-306).

Στις παραπάνω περιπτώσεις ο ελεγχόμενος από τις βιομετρικές τεχνολογίες έχει διπλή ιδιότητα, αφενός εκείνη του πολίτη και αφετέρου εκείνη του καταναλωτή. Το κράτος εμφανίζεται να εκχωρεί τη δυνατότητα ταυτοποίησης σε ιδιωτικούς φορείς. Η ικανότητα διαλειτουργικότητας μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών βάσεων δεδομένων δημιουργεί καχυποψία. Η άσκηση πολιτικής συγχέεται με τις σχέσεις οικονομικής εξουσίας, καθώς το υποκείμενο των δικαιωμάτων αποτελεί παράλληλα και υποκείμενο μιας συναλλαγής.

Έτσι, από τη μία έχουμε μία θεωρητική προσέγγιση η οποία- βάσει της φιλελεύθερης παράδοσης- διαχωρίζει τον πολίτη από το κράτος και τη δημόσια από την ιδιωτική σφαίρα και ανάγει τους προβληματισμούς σχετικά με τις βιομετρικές τεχνολογίες στη δεύτερη. Σε αυτή την περίπτωση η ιδιωτικότητα του πολίτη ταυτίζεται με την αυτονομία και την ελευθερία του, η οποία προστατεύεται με τη μη επέμβαση του κράτους στις προσωπικές του υποθέσεις. Στη δεύτερη υποστηρίζεται ότι η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών έχει αποδείξει ότι το όριο μεταξύ κρατικής και ιδιωτικής ταυτοποίησης θολώνει ολοένα και περισσότερο, όσο ιδιωτικές εταιρίες αναλαμβάνουν τον έλεγχο των συνόρων, της ασφάλισης, της εγκληματικότητας κλπ. Η δεύτερη θέση, απομακρυνόμενη από το νεωτερικό πρότυπο του πολίτη, αναζητάει τις σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται μέσω των βιομετρικών τεχνολογιών ανάμεσα στον πολίτη- καταναλωτή και τους δημόσιους- ιδιωτικούς φορείς που είναι υπεύθυνοι για την ταυτοποίησή του.

4. Σύγκρουση ασφάλειας και αυτονομίας

Οι διαφορετικές αντιλήψεις για την ιδιότητα του πολίτη συνεπάγονται διαφορετικές οπτικές σχετικά με την αναγκαιότητα και το όριο εφαρμογής των βιομετρικών τεχνολογιών. Η αναζήτηση μιας ισορροπίας μεταξύ του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και του δικαιώματος στην ασφάλεια έχει υπάρξει αντικείμενο αντιπαραθέσεων για τη φιλελεύθερη θεωρία. Οι αντιπαραθέσεις αυτές διαφέρουν σχηματικά σε εκείνες που αναγνωρίζουν τον πολίτη, πρωτίστως, ως αυτόνομο άτομο και φορέα δικαιωμάτων και σε εκείνες που θεωρούν πρωταρχική τη διασφάλιση του κοινού καλού, το οποίο μεταφράζεται εδώ ως προτεραιότητα της εθνικής ασφάλειας έναντι των ατομικών δικαιωμάτων.

Οι φιλελεύθεροι θεωρητικοί προκρίνουν μία στάθμιση μεταξύ του δικαιώματος του πολίτη στην ιδιωτικότητα και του δημοσίου συμφέροντος, με σκοπό την ανεύρεση του ορίου εφαρμογής των βιομετρικών τεχνολογιών. Νομικά αυτό μεταφράζεται στην αυστηρή τήρηση της αρχής της αναλογικότητας μεταξύ χρήσης και επιδιωκόμενου σκοπού (Παναγοπούλου- Κουναντζή, 2013: 487). Η ταυτοποίηση υποστηρίζεται ότι είναι διαχρονικά μια αναγκαία διαδικασία για τον εξορθολογισμό της διοίκησης και την εξυπηρέτηση των πολιτών. Ωστόσο, θεωρούμε ότι η προώθηση της βιομετρικής ταυτοποίησης και η συνακόλουθη ανάπτυξη των βιομετρικών τεχνολογιών πρέπει να αναζητηθούν στον λόγο περί εθνικής ασφάλειας που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1990 με αφορμή την αύξηση της μετανάστευσης (Ploeg (1999b), Etzioni (2000) κ.α.), τις τρομοκρατικές επιθέσεις των αρχών του 21^{ου} αι., την αύξηση της εγκληματικότητας (Etzioni (2015), Zureik, Salter (2005) κ.α.), αλλά και την ανάγκη για ασφάλεια των ηλεκτρονικών συναλλαγών (Carblanc, 2009 κ.α.).

Στην πλειοψηφία των κειμένων που μελετήσαμε το διακύβευμα των βιομετρικών τεχνολογιών εντοπιζόταν περισσότερο στον καθορισμό του νομιμοποιημένου ορίου εφαρμογής τους. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι οι προτάσεις για εξάλειψη των τεχνολογιών αυτών δεν απασχολούσαν τους μελετητές, ενώ ιδιαίτερη προσοχή δινόταν στην αποφυγή της «δαιμονοποίησής» τους. Αρχικά, θα διακρίνουμε μεταξύ των θέσεων που επισημαίνουν τους κίνδυνους των βιομετρικών τεχνολογιών για την ασφάλεια του πολίτη και εκείνων που αντίθετα υποστηρίζουν την προστατευτική τους λειτουργία.

Η Γαλλίδα νομικός Anne Carbanc (2009: 11-18) επιχειρεί να αναδείξει τα πλεονεκτήματα των βιομετρικών τεχνολογιών, αμφισβητώντας, όμως, την ετοιμότητα του σύγχρονου νομικού πλαισίου να προστατέψει πλήρως την ιδιωτική ζωή και τα προσωπικά δεδομένα. Έτσι, ενώ διαπιστώνει ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες είναι απαραίτητες για την αντιμετώπιση της απάτης και την ενίσχυση της εθνικής ασφάλειας και της ασφάλειας των πληροφορικών συστημάτων, παραμένει ανήσυχη για τα νομοθετικά κενά, όσον αφορά σε αυτό που αποκαλεί «ψηφιακή ταυτότητα». Η «ψηφιακή ταυτότητα», για την Carbanc, αποτελείται από επιμέρους ταυτότητες τις οποίες κάποιο άτομο υιοθετεί κατά τη διάρκεια των διαδικτυακών του δραστηριοτήτων. Ενώ στον μη ψηφιακό κόσμο αυτές οι ταυτότητες παραμένουν διακριτές, στον ψηφιακό κόσμο η διασύνδεσή τους αποτελεί εξαιρετική πιθανότητα, λόγω της διαλειτουργικότητας των βάσεων δεδομένων. Κατά την άποψη της, οι βιομετρικές τεχνολογίες, από τη μία, θωρακίζουν αυτές της ψηφιακές ταυτότητες και ενισχύουν την ασφάλεια, καθώς επιταχύνουν και καθιστούν ακριβή την ταύτιση «ψηφιακής ταυτότητας» και φυσικού προσώπου και αντικαθιστούν τους λιγότερο ασφαλείς κωδικούς πρόσβασης. Από την άλλη, όμως, θεωρεί πως η ταυτοποίηση μέσω βιολογικών δεδομένων δεν μπορεί να είναι συμβατή με τα ατομικά δικαιώματα, από τη στιγμή που δεν υπάρχει ένα νομοθετικό πλαίσιο το οποίο θα αντιμετωπίσει την ψηφιακή ταυτότητα «ολιστικά», συνδεδεμένη με την ταυτότητα του ατόμου, και όχι μόνο με τα επιμέρους προσωπικά δεδομένα.

Με την άποψη της Carblanc συντάσσεται και ο Arnon Harel (2009:69-84). Ο Harel υποστηρίζει πως το βασικό πλεονέκτημα των βιομετρικών τεχνολογιών, η ικανότητα εξαγωγής, δηλαδή, ενός βιολογικού χαρακτηριστικού το οποίο αντιστοιχεί μόνο σε ένα άτομο παγκοσμίως, αποδεικνύεται παράλληλα και το κύριο μειονέκτημά τους. Ο Harel παρομοιάζει τις βιομετρικές τεχνολογίες με την πυρηνική ενέργεια, καθώς θεωρεί τη χρήση τους πολλαπλώς επωφελή, αλλά το να βρεθούν «σε κακά χέρια» καταστροφικό. Επιπρόσθετα, οι κίνδυνοι για την ασφάλεια, πέρα από την περιστολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σχετίζονται με το ότι οι βιομετρικές βάσεις δεδομένων θα μπορούσαν να είναι ευπαθείς σε φυσικές καταστροφές, σε υποκλοπή στοιχείων, σε χρήση τους από μη εξουσιοδοτημένο άτομο, κυβερνοεπιθέσεις, τεχνικά λάθη (πχ. στην περίπτωση πανομοιότυπων διδύμων, (Cosmi et. al., 2009: 59). Η καταστροφή των βιολογικών δεδομένων θα σήμαινε την απώλεια στοιχείων χιλιάδων πολιτών- χωρίς να υπάρχει δυνατότητα ανάκτησης- και θα επέφερε χάος στη διοικητική οργάνωση. Θα σήμαινε,

επίσης, ιδιαίτερο κίνδυνο για τη δημοκρατία σε περίπτωση εμπλοκής σε διαδικασίες κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου. Ο Harel, παρότι συμφωνεί με την Carblanc στην αναγκαιότητα στάθμισης μεταξύ ιδιωτικότητας και ασφάλειας, έχει περισσότερο απαισιόδοξη θέση για τα υπάρχοντα νομικά πλαίσια προστασίας από τους κινδύνους των βιομετρικών τεχνολογιών. Υποστηρίζει ότι, προς το παρόν, το νομικό κενό για την αντιμετώπιση των παραπάνω κινδύνων καθιστά τους πολίτες ευάλωτους σε δυσανάλογο βαθμό συγκριτικά με την προσδοκώμενη ωφέλεια. Όλα αυτά σε συνδυασμό με την άγνοια των πολιτών για την εφαρμογή και τις συνέπειες τους, θεωρεί, ότι οφείλονται σε δημοκρατικό έλλειμμα και υποπληροφόρηση.

Στην αντίπερα όχθη κινείται ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Amitai Etzioni, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στα ζητήματα της ασφάλειας. Ο Etzioni (1999:107) συντάσσεται με εκείνους που υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών θα ενισχύσει την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης. Ο Etzioni στη στάθμιση μεταξύ ασφάλειας και ιδιωτικότητας δίνει προτεραιότητα στην πρώτη, καθώς θεωρεί ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες θα ενισχύσουν την προστασία του αμερικανικού δημοσίου συμφέροντος έναντι της οικονομικής ανασφάλειας και της υποτίμησης της εργασίας των Αμερικανών πολιτών, τα οποία θεωρεί άμεσα αποτελέσματα της ανεξέλεγκτης μετανάστευσης. Η άμεση και ασφαλής ταυτοποίηση βάσει βιολογικών χαρακτηριστικών θα ωφελήσει, παράλληλα, κατά την άποψή του και τον περιορισμό της εγκληματικότητας. Αυτό θα συμβεί μέσω του εντοπισμού υπόπτων για την τέλεση εγκλημάτων, την παράνομη πώληση όπλων, την παράνομη παροχή επιδομάτων πρόνοιας κ.α. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι, εφόσον για την απόδειξη της ταυτότητας δεν απαιτείται έγγραφο, αλλά αντιστοίχιση των βιολογικών χαρακτηριστικών με τα αποθηκευμένα στη βάση δεδομένων ή στο τσιπ, θα καταστούν αδύνατες έκνομες δραστηριότητες, όπως η χρήση μιας πιστωτικής κάρτας από τον μη νόμιμο κάτοχό της ή η ανάληψη χρημάτων από το ATM, η λήψη δανείου με πλαστογραφημένα έγγραφα και μια σειρά διαδικασιών οι οποίες βασίζονται σε έντυπη μορφή εγγράφων (Etzioni, 1999: 104- 111).

Η θέση του Etzioni, σε αντίστιξη με τις δύο προηγούμενες, αναδεικνύει μια κεντρική διαφορά στην αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη η οποία αντανακλάται στα επιχειρήματα περί εφαρμογής των βιομετρικών τεχνολογιών. Ο Etzioni, δηλώνοντας υποστηρικτής του φιλελεύθερου κοινοτισμού (liberal communitarianism), ισχυρίζεται ότι η οπτική που υιοθετεί αποσκοπεί σε μια ουσιαστική ισορροπία μεταξύ της

αυτονομίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, από τη μία, και της ασφάλειας και της προστασίας του κοινού καλού, από την άλλη (Etzioni, 2015: 101). Καταδικάζει τη θέση των φιλελεύθερων (liberals) να θέτουν ως πρωταρχικής σημασίας τη διαφύλαξη της αυτονομίας του πολίτη και της ιδιωτικής ζωής κατά τη χρήση των βιομετρικών τεχνολογιών, καθώς θεωρεί ότι η ασφάλεια και ιδιωτικότητα δεν είναι δικαιώματα ανταγωνιστικά, αλλά ότι το ένα διαφυλάττει το άλλο (για παράδειγμα η βιομετρική ταυτοποίηση για την πρόσβαση σε ιατρικούς φακέλους προστατεύει την ιδιωτικότητα, αλλά και την ασφάλεια του πολίτη) (Etzioni, 1999: 125). Ο Etzioni υποστηρίζει ότι οι φιλελεύθερες αντιλήψεις οι οποίες εμμένουν στο μοντέλο της ιδιωτικότητας στην πραγματικότητα αποτελούν τροχοπέδη για την αντιμετώπιση των κινδύνων έναντι της τρομοκρατίας. Παρότι θεωρητικά υποστηρίζει την ισορροπία μεταξύ ιδιωτικότητας και ασφάλειας, θεωρεί ότι η γενικός βιομετρικός έλεγχος στο σύνολο του πληθυσμού με σκοπό τον εντοπισμό τρομοκρατών είναι νομιμοποιημένος, ενώ οι επεμβάσεις στην ιδιωτικότητα δεν μπορούν να οδηγήσουν σε σοβαρό κίνδυνο τον πολίτη, εξαιτίας των συνεχών ελέγχων που πραγματοποιούνται στη λειτουργία των συστημάτων και στην αποθήκευση των δεδομένων. Έτσι, ενώ υποστηρίζει ότι τάχα δεν λησμονεί την αναγκαιότητα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τείνει να υπονομεύει τους κινδύνους και να ακολουθεί έναν λόγο εμμονικό ως προς την εφαρμογή τέτοιων συστημάτων με δικαιολογία τον κίνδυνο της τρομοκρατίας, του ISIS και της παράνομης μετανάστευσης (Etzioni, 2015: 123-156).

Συνεπώς, η δικαιολόγηση των βιομετρικών τεχνολογιών ή ο προβληματισμός για τη χρήση τους προκύπτει στους προαναφερθέντες μελετητές είτε από τη σύλληψη του πολίτη ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων είτε από την απόδοση προτεραιότητας στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος. Παρότι προωθείται η ιδέα της ισορροπίας μεταξύ των δύο, στη μία περίπτωση δίνεται έμφαση στα ζητήματα που αφορούν την ιδιωτική ζωή, το δικαίωμα του ατόμου στον αυτοκαθορισμό και την προστασία των προσωπικών του δεδομένων, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η αυτονομία του πολίτη είναι περισσότερο συνδεδεμένη με τη θωράκιση της ασφάλειας του κράτους.

5. Βιομετρικές τεχνολογίες και κοινωνικές διακρίσεις

Όπως είδαμε και πιο πάνω, ένα μεγάλο μέρος της θεωρίας ερευνά την ιδιότητα του πολίτη στην ψηφιακή εποχή μέσω των μεταβολών που υφίσταται στο επίπεδο των ατομικών δικαιωμάτων, της ιδιωτικότητας και του δημοσίου συμφέροντος. Ωστόσο, εξίσου ευρεία είναι η επιστημονική αρθρογραφία που επιχειρεί να εντοπίσει τις πολιτικές προεκτάσεις των βιομετρικών τεχνολογιών μελετώντας την ιδιότητα του πολίτη ως προς το ουσιαστικό της περιεχόμενο, αυτό της συμμετοχής στην πολιτική κοινότητα. Αυτή η οπτική υποστηρίζει ότι, για να εξεταστούν οι πραγματικοί όροι με τους οποίους κάποιος συμμετέχει σε μια πολιτική κοινότητα, πρέπει εξίσου να προσδιοριστεί ποιος και με ποιους όρους αποκλείεται από αυτή την κοινότητα. Η Costica Dubrova (2017) προέκρινε μια διπλή εξέταση της ψηφιακής ιδιότητας του πολίτη (digital citizenship), η οποία θα στοχεύει στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι ψηφιακές τεχνολογίες αυξάνουν τη δυνατότητα πρόσβασης στη δημόσια ζωή (e- government), αλλά και στον τρόπο που επεκτείνουν τον κοινωνικό έλεγχο, πολλαπλασιάζοντας τους μηχανισμούς παρακολούθησης. Για την πληρέστερη εξέταση του τρόπου με τον οποίο οι βιομετρικές τεχνολογίες μεταβάλλουν την ιδιότητα του πολίτη απαιτείται, συνεπώς, μια συνεξέταση και των πρακτικών ελέγχου και αποκλεισμού οι οποίοι έχουν συνδεθεί με την εφαρμογή τους. Για τον σκοπό αυτό θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι κριτικές σπουδές της παρακολούθησης, αλλά και οι θεωρίες της βιοεξουσίας εν γένει, αντιλαμβάνονται το ρόλο των βιομετρικών τεχνολογιών στον έλεγχο των εθνικών συνόρων, αλλά και στην παρακολούθηση του πολίτη στην καθημερινή ζωή. Οι παρακάτω θέσεις αντικατοπτρίζουν την εξουσιαστική αντίληψη για την παραγωγή του βιομετρικού σώματος και τη μετατροπή του σε φορέα συνόρων.

5.1 Οι βιομετρικές τεχνολογίες και η παρακολούθηση στην καθημερινή ζωή

Οι βιομετρικές τεχνολογίες θεωρείται ότι επιδρούν αποφασιστικά μέσω των πολλαπλών εφαρμογών τους σε διαδικασίες που εμπλέκονται στις κοινωνικές διακρίσεις και στον αποκλεισμό. Από τη σχετική βιβλιογραφία εντοπίζουμε δύο τρόπους με τους οποίους συμβαίνει αυτό. Από τη μία μεριά, οι βιομετρικές τεχνολογίες συμβάλουν στην παρακολούθηση που λαμβάνει χώρα στη διοίκηση, την εργασία, αλλά

και τον ψηφιακό κόσμο μέσω του ήπιου ελέγχου (soft control). Από την άλλη, η πρόληψη της εγκληματικότητας αποτελεί δικαιολογία για την ένταξη δυνητικά όλου του πληθυσμού στις μεθόδους βιομετρικής παρακολούθησης, εγκαινιάζοντας κατά τον Αγκάμπεν μια «νέα βιοπολιτική εποχή». Εδώ, το ερώτημα είναι με ποιον τρόπο η παρακολούθηση του σώματος ανατρέπει το παραδοσιακή ταυτοποίηση; Ποιες διακρίσεις έναντι των πολιτών καθιστούν δυνατές οι βιομετρικές τεχνολογίες και πώς ο κοινωνικός έλεγχος και ο αποκλεισμός εντείνονται; Τα παραπάνω αντικείμενα μελέτης απομακρύνονται από το φιλελεύθερο μοντέλο της αναλογικότητας και προτείνουν μια εξουσιαστική ανάγνωση των βιομετρικών τεχνολογιών.

Οι βιομετρικές τεχνολογίες ταυτοποίησης, για τον Lyon (2001: 291), δίνουν μια «σχετικά» νέα διάσταση στον τρόπο με τον οποίο εντάσσεται το σώμα στην παρακολούθηση. Οι βιομετρικές τεχνολογίες σε συνδυασμό με την ταυτοποίηση μέσω του DNA τοποθετούν την παρακολούθηση για πρώτη φορά όχι μόνο πάνω στο δέρμα, αλλά και κάτω από αυτό. Μέχρι σήμερα τα μέσα ταυτοποίησης του πολίτη είχαν έναν εξωτερικό χαρακτήρα. Η ταυτοποίηση ήταν μια γνωστική διαδικασία που απαιτούσε τη χρήση ενός ονόματος ή ενός αριθμού. Ακόμα και η αποτύπωση βιολογικών στοιχείων στην ταυτότητα δεν υπήρχε δυνατότητα να διασυνδεθεί με άλλα έγγραφα, οικονομικά και ιατρικά δεδομένα κ.α. (Lyon, 2001).

Σύμφωνα με τον Lyon (2001: 294) «η αναγνώριση της διακριτής ταυτότητας ενός ατόμου εξαρτάται από τρία πράγματα: ένα σώμα, μία μνήμη, δικαιώματα και υποχρεώσεις». Παρότι το άτομο ορίζεται ως ένας «ενσώματος κοινωνικός δρών», η ύπαρξη σώματος δεν αρκεί για την ταυτοποίησή του. Χρειάζεται το ίδιο να πει τη δική του ιστορία για το ποιος είναι, να συνδέσει το σώμα με τη μνήμη και το παρελθόν του, για να μπορέσει να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις που εγείρει η κοινωνία. Η ευθύνη συγκροτείται μόνο με τη γνώση της ταυτότητας του πολίτη, όπως και τα δικαιώματα αποδίδονται δια του νόμου μόνο σε ένα άτομο με γνωστή ταυτότητα. Με τη συμβολή των βιομετρικών τεχνολογιών, όμως, δεν απαιτείται η παρέμβαση της μνήμης, αλλά το ίδιο το σώμα μπορεί να πει τη δική του ιστορία, η οποία μετατρέπεται σε αντικείμενο «ανάγνωσης». Συνεπώς, η ικανότητα του ατόμου να αυτοπροσδιορίζεται μειώνεται δραματικά. Η ταυτοποίηση παύει να επαφίεται στην αξιοπιστία των πληροφοριών που παραχωρεί ο πολίτης και προσανατολίζεται στον άμεσο έλεγχο των εγγράφων του.

Η νεωτερικότητα, για τον Lyon, δημιουργεί μια αντίθεση. Από τη μία πλευρά η απόδοση περισσότερων δικαιωμάτων και οι πολιτικές ελευθερίες προϋποθέτουν και

δημιουργούν άτομα μοναδικά, τα οποία επιλέγουν ελεύθερα διαφορετικά πράγματα και τρόπους ζωής, από την άλλη η ελευθερία τους διευκολύνει τον έλεγχο τους. Δημιουργείται, δηλαδή, ένα είδος ήπιου ελέγχου (soft control), κατά τον οποίο η απόδοση πληροφοριών δεν επιβάλλεται άνωθεν, αλλά εξάγεται από καθημερινά έγγραφα και δραστηριότητες.¹² Ενώ, δηλαδή, δεν προκύπτει άμεση απαίτηση από το κράτος προς τον πολίτη να παραχωρήσει τα βιολογικά του χαρακτηριστικά, αυτά προκύπτουν μέσω τις ενσωμάτωσης των βιομετρικών τεχνολογιών σε πολλαπλά συστήματα ταυτοποίησης, τα οποία καθιστούν τον πολίτη μοναδικό. Τα βιομετρικά χαρακτηριστικά γίνονται κομμάτι των πιστοποιητικών γέννησης, διαβατηρίων, βιβλιαρίων τραπεζικών καταθέσεων και πιστωτικών καρτών. Στα παραπάνω πρόσφατα προστίθενται και τα βιομετρικά χαρακτηριστικά τα οποία χρησιμοποιούνται στις ηλεκτρονικές συσκευές (π.χ. δακτυλικό αποτύπωμα για κωδικός πρόσβασης σε smartphones) ή για τη λειτουργία των κοινωνικών δικτύων (π.χ. αναγνώριση προσώπου στο Facebook). Ενώ η συμμετοχή στις παραπάνω δραστηριότητες αποτελεί ελεύθερη επιλογή του πολίτη και, σε πρώτο επίπεδο, δεν παραβιάζει τα θεμελιώδη δικαιώματά του, σε δεύτερο βαθμό καθιστά δυνατή τη χρήση των προσωπικών του δεδομένων για σκοπούς διαφορετικούς από τους νόμιμα εκπεφρασμένους.

Ο Lyon (2001:296) χρησιμοποιεί την έννοια της *dataveillance* (όρο που χρησιμοποίησε ο Roger Clarke για να αποδώσει την παρακολούθηση μέσω των προσωπικών δεδομένων) για να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο η παρακολούθηση του σώματος μέσω της ανταλλαγής δεδομένων δημόσιων και ιδιωτικών φορέων διαμορφώνει «την εποχή της πληροφορίας». Αντίθετα με τους φιλελεύθερους μελετητές, οι οποίοι αναγνωρίζουν στις βιομετρικές τεχνολογίες μια ευκαιρία για ασφαλή ταυτοποίηση, ο

¹² Οι σπουδές της παρακολούθησης αρχικά χρησιμοποίησαν τον πανοπτικό του Μπένθαμ, όπως αναλύθηκε από τον Φουκώ στο βιβλίο *Επιτήρηση και Τιμωρία* (2011 [1975]). Το σχήμα του Μπένθαμ περιλαμβάνει έναν πύργο εντός της φυλακής ο οποίος βρίσκεται στη μέση ενός δακτυλίου. Εντός του πύργου υπάρχει περιφερειακή όραση όλων των κελιών, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται αφενός η εν δυνάμει ορατότητα των πάντων και αφετέρου η αυτο-επιτήρηση, καθώς το υποκείμενο δεν ξέρει πότε το βλέπουν (Foucault, 2011α:224- 258).

Ο Lyon, ωστόσο ασκώντας κριτική στον πανοπτισμό επιχείρησε μια ανάλυση της σύγχρονης παρακολούθησης που απομακρύνεται από το συγκεντρωτικό μοντέλο του Φουκώ και αναζητεί ένα πιο αποκεντρωμένο ερμηνευτικό εργαλείο. Ο σύγχρονος καταναλωτισμός αποτέλεσε ένα σημαντικό παράγοντα της παρακολούθησης, ιδίως με την ανάπτυξη της πληροφορικής και του διαδικτύου (Lyon: 1994: 78-79). Καθώς τα κεντρικά μοντέλα απορρίπτονται, οι βιομετρικές τεχνολογίες εξετάζονται όχι μόνο στο στενό πλαίσιο της κρατικής ταυτοποίησης, αλλά στη διασύνδεση της με ιδιωτικούς φορείς κατά τη μετατροπή των προσωπικών δεδομένων σε εμπόρευμα.

Lyon βλέπει στη διαδικασία αυτή μια έκφανση της προσπάθειας αναδόμησης της νεοφιλελεύθερης αγοράς μέσω της εργαλειακής χρήσης της ροής δεδομένων (Lyon, 2001: 296). Θεωρεί πως η ψηφιοποίηση των σωματικών δεδομένων επιτρέπει τη δημιουργία ενός νέου δικτύου πληροφοριών, οικονομικών ροών και γνώσεων για ένα άτομο οι οποίες αφαιρούνται από αυτό, για να ταξιδέψουν «ελεύθερα» στην αγορά.

Όσον αφορά τον τομέα της εργασίας, διαπιστώνεται ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες όχι μόνο ενέταξαν τον εργαζόμενο στο σύστημα παρακολούθησης, αλλά ως αποτέλεσμα αυτού προκλήθηκαν άμεσες διακρίσεις έναντι εργαζομένων με συγκεκριμένα σωματικά χαρακτηριστικά (Lyon, 2001: 302-304). Στις ΗΠΑ έχουν αναφερθεί περιπτώσεις, όπου η αποκάλυψη μέσω της ταυτοποίησης DNA, ακόμα και ήσσονος σημασίας προβλημάτων υγείας, έχει οδηγήσει στην απόλυση εργαζομένων.¹³

Επιπρόσθετα, εντός του πλαισίου της παρακολούθησης του σώματος, η αστυνομία αποτελεί, για τον Lyon, μόνο έναν από τους φορείς συλλογής και επεξεργασία των βιολογικών δεδομένων. Ωστόσο, ο ρόλος της παραμένει κεντρικός στη συλλογή δεδομένων, τα οποία χρησιμοποιούνται δευτερογενώς από άλλους θεσμούς. Η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών από την αστυνομία, υποστηρίζεται ότι οδήγησε σε διακρίσεις έναντι πολιτών, οι οποίες θεωρούνται άρρηκτα συνδεδεμένες με τη διαμόρφωση των τεχνολογιών αυτών, και ιδιαίτερα την παρεμβολή στερεοτύπων στον σχεδιασμό των αλγορίθμων.

Ως παράδειγμα αναφέρονται όσα έλαβαν χώρα το 2001, όταν η αστυνομία του Καναδά ανανέωσε τα οχήματά της και εφάρμοσε ένα σύστημα ανίχνευσης και πρόβλεψης του εγκλήματος, μέσω του οποίου οι αστυνομικοί μπορούσαν, ενώ βρίσκονταν εν κινήσει, να έχουν άμεση σύνδεση με την κεντρική βάση δεδομένων της αστυνομικής υπηρεσίας του Τορόντο, του υπουργείου μεταφορών, του κέντρου πληροφοριών της καναδικής αστυνομίας, μία βάση δεδομένων της IBM και ένα λογισμικό επιχειρηματικής ευφυίας (business- intelligence software¹⁴). Μέσω της ταυτοποίησης γεωγραφικών μοτίβων δήλωναν ικανοί να προβλέψουν σε ποια περιοχή είναι δυνατόν να υπάρξει εγκληματικότητα και να υποδείξουν τον ύποπτο εγκληματία. Ο Lyon σε αυτό το

¹³ Ως παράδειγμα αναφέρεται η περίπτωση του Kenneth Payne, ενός 40χρονου άντρα από το Los Angeles, ο οποίος δεν μπορούσε να εργαστεί ως δάσκαλος στην California, επειδή μια δερματική πάθηση δεν του επέτρεπε να δώσει τα δαχτυλικά του αποτυπώματα, πράγμα που συνιστούσε υποχρεωτική προϋπόθεση της πρόσληψής του.

¹⁴ Λογισμικό που χρησιμοποιείται για τη συλλογή και επεξεργασία δεδομένων συνήθως από τις επιχειρήσεις

παράδειγμα αναγνωρίζει μια γενικότερη τάση στο πεδίο της εγκληματολογίας να επικεντρώνεται στην πρόληψη- πρόβλεψη παρά την καταστολή του εγκλήματος και προβληματίζεται για τα στερεότυπα βάσει των οποίων διαμορφώνονται τα κριτήρια αυτής της πρόβλεψης. Το εάν μια γεωγραφική περιοχή θα σημειωθεί ως «επικίνδυνη» από τον αλγόριθμο εξαρτάται από την επεξεργασία ενός συνόλου οικονομικο-κοινωνικών δεδομένων, αλλοιωμένων συχνά από τη μεροληψία των άμεσων ή έμμεσων δημιουργών τους. Αντίστοιχα, το ποιος ταυτοποιείται ως ύποπτος και ποιος όχι δύναται να επηρεαστεί από κοινωνικούς παράγοντες, όπως από την κοινωνική τάξη και την εθνικότητά του¹⁵ (Lyon, 2003: 15).

Άλλη περίπτωση αποτελεί η επέκταση των κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης (CCTV) τα οποία γνωρίζουν ευρεία διάδοση περίπου από τις αρχές του 21^{ου} αι. Τα CCTV είναι δυνατόν να αποκτήσουν αισθητήρες βιομετρικής καταχώρησης και να προβούν σε ταυτοποίηση προσώπων. Ήδη από το 1999 στο Newham του Λονδίνου εγκαταστάθηκαν κάμερες με δυνατότητα αναγνώρισης προσώπου, οι οποίες μπορούσαν να εντοπίσουν υπόπτους εν κινήσει. Το σύστημα χρησιμοποιήθηκε, επιπλέον, από αθλητικούς χώρους μέχρι και καζίνο. Το σύστημα αυτό δύναται να πραγματοποιήσει απομακρυσμένη σάρωση προσώπου και εν συνεχεία αναζήτηση σε μια βάση δεδομένων. Η διάδοσή του μετά την 11/9 ήταν τεράστια (Lyon, 2003: 19).

Στην προβληματική της εμπλοκής κοινωνικών στερεοτύπων στον σχεδιασμό των βιομετρικών τεχνολογιών κινείται και η ανάλυση των δεύτερης γενιάς βιομετρικών τεχνολογιών¹⁶ από τους Katrin Laas-Mikko και Margit Sutrop (2016). Οι δύο συγγραφείς αναλύουν δύο projects, το Intelligent Information System Supporting Observation, Searching and Detection for Security of Citizens (Εξυπνο σύστημα πληροφορικής το οποίο υποστηρίζει την παρατήρηση, αναζήτηση και ανίχνευση για την ασφάλεια των πολιτών, στο εξής INDECT) και το Automatic Detection of Abnormal Behavior and Threats in Crowded Spaces (Αυτόματη αναγνώριση μη φυσιολογικής συμπεριφοράς και κινδύνων σε πολυπληθείς χώρους, στο εξής ADABTS), τα οποία σχεδιάστηκαν το 2012 για την Ευρωπαϊκή Ένωση εντός του

¹⁵ Αναφέρεται ότι στη Βρετανία ένας νέος άντρας και μαύρος έχει περισσότερες πιθανότητες να γίνει αντικείμενο εξέτασης από τις κάμερες.

¹⁶ Οι δεύτερης γενιάς βιομετρικές τεχνολογίες συλλέγουν μαζί με τα βιολογικά χαρακτηριστικά και χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς και της ψυχολογίας, τα οποία συλλαμβάνουν ένα τεράστιο εύρος της ανθρώπινης δραστηριότητας (Mordini, Massari, 2009: 493)

έβδομου πλαισίου προγράμματος της ΕΕ. Τα δεύτερης γενιάς βιομετρικά συστήματα περιλαμβάνουν προωθημένες τεχνολογίες οι οποίες λειτουργούν συνδυαστικά. Το INDECT σχεδιάστηκε για να ανιχνεύει την ανθρώπινη συμπεριφορά τόσο στο εξωτερικό περιβάλλον, όσο και στον κυβερνοχώρο και να εντοπίζει έκνομες δραστηριότητες. Η ιδιαιτερότητά του είναι ότι, από τη μία πλευρά χρησιμοποιεί την αναγνώριση προσώπου μέσω έξυπνων καμερών (σε αεροδρόμια, δρόμους κλπ.), από την άλλη συνδέει αυτές τις πληροφορίες με δεδομένα που λαμβάνει από δίκτυα υπολογιστών, διαδίκτυο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης (όπως το Facebook), chatrooms κλπ. Λειτουργεί εντοπίζοντας την εγκληματική δραστηριότητα (ληστεία, παιδική πορνογραφία κλπ.) και ταυτοποιώντας τον δράστη. Το τι σημαίνει «μη φυσιολογική συμπεριφορά» σε αυτή την περίπτωση παραμένει αντικείμενο προβληματισμού και κρίνεται μέσω συμπεριφορικών μοτίβων, όπως να ξεχάσει κάποιος τη βαλίτσα του, να κινείται σε λάθος κατεύθυνση, να παραμένει πολλή ώρα στον ίδιο χώρο κλπ.) Το ADABTS έχει παρόμοια λειτουργία με το INDECT, με την ιδιαιτερότητα ότι η «μη φυσιολογική συμπεριφορά» κρίνεται μέσω της ανάγνωσης των κινήσεων του σώματος (χειρονομίες, κίνηση στον χώρο, κίνηση ματιού, ιδρώτας κλπ.).

Το γεγονός ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες δεύτερης γενιάς αμφισβητούν την ηθική αυτονομία του ατόμου, παραβιάζοντας το δικαίωμά του να αυτό—προσδιορίζει την ταυτότητα του, αλλά και να δίνει τη συναίνεσή για τη συγκέντρωση των προσωπικών του στοιχείων, απασχόλησε τους Katrin Laas-Mikko και Margit Sutrop (2016, 106-109), οι οποίοι υιοθετούν μια πιο παραδοσιακά φιλελεύθερη θέση. Αντιθέτως, ο Lyon θεωρεί πρωταρχικό πρόβλημα αυτών των τεχνολογιών τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που εμπλέκονται στη διαδικασία χαρακτηρισμού μιας πράξης ως «φυσιολογικής» ή μη. Ποιος μπορεί να καθορίσει με ακρίβεια ποιες χειρονομίες καθιστούν κάποιον εγκληματία; Είναι δυνατόν αυτό να καθοριστεί; Παράλληλα, προβληματισμό προκαλεί το ότι στη διαδικασία ταυτοποίησης συμμετέχει ένα τεράστιο μέρος του πληθυσμού, στην πλειοψηφία τους μη εμπλεκόμενοι σε έκνομες δραστηριότητες. Συνεπώς, υποστηρίζεται ότι ανάλυση της συμπεριφοράς υπόκειται σε πολιτικές, κοινωνικές, ιδεολογικές αντιλήψεις, οι οποίες συχνά φέρουν το βάρος του στίγματος¹⁷.

¹⁷ Εάν κάποιος αναλογιστεί ότι στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η εφαρμογή συστήματος ταυτοποίησης μέσω βιομετρικών δεδομένων τα οποία θα ενσωματώνονται στα δελτία ταυτότητας, τότε ο κίνδυνος θα μπορούσε να είναι ακόμα μεγαλύτερος. Προς το παρόν τα δεδομένα του βιομετρικού τσίπ δεν αποθηκεύονται σε βάσεις δεδομένων, αλλά μόνο στην κάρτα που φέρει ο πολίτης.

Την άποψη ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες είναι υπεύθυνες για επιβολή κοινωνικών ιεραρχήσεων υιοθετεί και ο Giorgio Agamben (2008). Η μετάβαση της βιομετρίας από μια πρακτική του 18^{ου} (η οποία εστίαζε στον έλεγχο της εγκληματικότητας) προς τον έλεγχο ολόκληρου του πληθυσμού με τη δικαιολογία της πρόληψης του εγκλήματος, συντέλεσε τον Agamben στην πίστη ότι οι τεχνολογίες αυτές εμπλέκονται στη συγκρότηση του νέου πολιτικού παραδείγματος της Δύσης, του στρατοπέδου συγκέντρωσης. Θεωρεί ότι οι διαδικασίες αυτές, ψηφιακής καταγραφής βιολογικών χαρακτηριστικών μεταβάλλουν την «κανονική» βιοπολιτική σχέση κράτους- πολίτη. Αυτό συμβαίνει αφενός επειδή κάτι προηγουμένως μη επικοινωνήσιμο, όπως το ανθρώπινο σώμα αποτελεί αντικείμενο μέτρησης και καταγραφής, αφετέρου ο δημόσιος λόγος ελέγχεται «από ένα τεχνολογικό σύστημα που ταυτοποιεί και εγγράφει τη γυμνή ζωή¹⁸». Για τον Agamben η δράση των βιομετρικών τεχνολογιών επί των σωμάτων μας μάς αφήνει ένα σημάδι, ένα βιοπολιτικό τατουάζ. Το τατουάζ αυτό παρομοιάζεται με το τατουάζ των θυμάτων των στρατοπέδων συγκέντρωσης και εκφράζει ένα σημάδι ζωοποίησης του ανθρώπου. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης αποτελεί κεντρική έννοια του Agamben ως παράδειγμα της νέας βιοπολιτικής εξουσίας. Καθώς όλοι οι πολίτες είμαστε δυνάμει *homo sacris* και ανα πάσα στιγμή αναλώσιμοι, το στρατόπεδο συγκέντρωσης είναι το παράδειγμα που αντικατοπτρίζει τη θανατοπολιτική¹⁹, η οποία αντικαθιστά την πολιτική σφαίρα. Συνεπώς, καθώς στα πλαίσια πρόληψης της εγκληματικότητας ο βιομετρικός έλεγχος μετατρέπεται σε καθημερινή πρακτική, τότε και οι κοινωνικοπολιτικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από μια εγγενή καχυποψία στη βάση του ότι ο καθένας είναι ένας εν δυνάμει εγκληματίας ή τουλάχιστον αντιμετωπίζεται από το κράτος ως τέτοιος.

Συνοψίζοντας, οι βιομετρικές τεχνολογίες εντοπίζονται από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις ως μέσο περιορισμού της ελευθερίας του υποκειμένου και επιβολή

¹⁸ Η έννοια της «γυμνής ζωής» καταλαμβάνει κεντρική θέση στην πολιτική φιλοσοφία του Agamben. Στο *Homo Sacer : Κυρίαρχη Εξουσία και γυμνή ζωή* (2005 [1995]), χρησιμοποίησε την διάκριση των αρχαίων Ελλήνων μεταξύ της ζωής (απλή βιολογική ύπαρξη) και του βίου (πολιτική ζωή, τρόπος ζωής ενός ανθρώπου).

¹⁹ Ο όρος «θανατο-πολιτική» αποτελεί νεολογισμό του Agamben ο οποίος προκύπτει αντιθετικά με τον όρο βιο- πολιτική του Foucault. Αντίθετα με τον Foucault, ο Agamben δεν θεωρεί κύριο χαρακτηριστικό της νεωτερικής βιοεξουσίας την παραγωγική της δράση και την οργάνωση της ζωής και των βιολογικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού, αλλά την επιβολή μιας γυμνής ζωής στα όρια της επιβίωσης. Συμβολικά η νεωτερική εξουσία δεν χαρακτηρίζεται από το «δίνω ζωή ή επιτρέπω σε κάποιον τον θάνατο» («to make live and let die») του Foucault, αλλά από το ότι δημιουργώ μια συνθήκη στην οποία πρέπει κάποιος να επιβιώσει, μια συνθήκη μεταξύ ζωής και θανάτου («make survive») (Coleman, Grove, 2009: 497)

ιεραρχικών διακρίσεων. Ο Lyon εντοπίζει τη δυνατότητα αυτή στις διασυνδέσεις μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων βάσεων δεδομένων, οι οποίες χρησιμοποιούν το σώμα και όχι τον λόγο ως αξιόπιστα στοιχεία ταυτοποίησης. Παράλληλα, όμως, ασκούν διακρίσεις τόσο σε άτομα με διαφορετική ανατομία, όσο και σε άτομα που δεν ανταποκρίνονται στα κριτήρια της συμπεριφορικής πρόβλεψης των δεύτερης γενιάς βιομετρικών τεχνολογιών. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά φαίνεται να εντείνονται στο πεδίο της πρόληψης της εγκληματικότητας, όπου η ταυτοποίηση γίνεται χωρίς τη συναίνεση και τον αυτοπροσδιορισμό του πολίτη. Ωστόσο, τόσο για τον Lyon, όσο και σε μεγαλύτερο βαθμό για τον Agamben, δεν είναι μόνο η έλλειψη συναίνεσης του πολίτη που προβληματίζει, αλλά και η συμμετοχή του σώματος σε ένα σύστημα παρακολούθησης και κοινωνικού ελέγχου που περιορίζει την ελευθερία του, διαχέει την καχυποψία και αντιμετωπίζει τον πολίτη ως εγκληματία εκ των προτέρων.

5.2. Βιομετρικοί έλεγχοι και μη πολίτες

Η Bitaj Ajana (2013:120) συντάσσεται με την άποψη ότι η έννοια της ιδιότητας του πολίτη δεν διαμορφώνεται μόνο μέσω των ελευθεριών και των δικαιωμάτων που παραχωρούνται σε αυτόν, αλλά και αρνητικά, με τον αποκλεισμό από την πολιτική κοινότητα, τη βία και την εξαίρεση. Τα παραπάνω, για τη συγγραφέα, αποτελούν χαρακτηριστικά της εφαρμογής των βιομετρικών τεχνολογιών όχι μόνο στην καθημερινή ζωή των πολιτών, αλλά και στις τεχνολογίες ελέγχου της μετανάστευσης. Τα ερωτήματα τα οποία προέκυψαν από την εφαρμογή αυτή αφορούν στον τρόπο με τον οποίο οι βιομετρικές τεχνολογίες ενσωματώθηκαν στην πολιτική διαχείριση των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τη διερεύνηση αυτή της εφαρμογής θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι λόγοι περί ασφάλειας συντέλεσαν στην εξάπλωση των βιομετρικών τεχνολογιών, συμβάλλοντας στη διάχυση των συνόρων και την ιεραρχική κατηγοριοποίηση μεταξύ πολιτών, μη πολιτών ή «ημιπολιτών»²⁰.

Η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών υπήρξε, όπως αναδεικνύεται και πιο πάνω, πεδίο ανάπτυξης ανταγωνιστικών λόγων σχετικά με τη μεταβολή της ιδιότητας του πολίτη σε εννοιολογικό και πραγματολογικό επίπεδο. Η I. van der Ploeg (2009:91)

²⁰ Ενδιάμεσες κατηγορίες πολιτών, όπως τις αποκαλεί ο Δημούλης (1996α:3)

αντιτίθεται στη θέση ότι η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών ανάγεται μόνο στο δίλημμα «ιδιωτικότητα ή ασφάλεια», διότι για εκείνη είναι προφανές ότι περισσότερη ασφάλεια μπορεί να σημαίνει ταυτόχρονα λιγότερη ιδιωτικότητα και ελευθερία, αλλά και το ανάποδο. Το ζήτημα για εκείνη είναι ποιανού η ασφάλεια είναι το διακύβευμα. Είναι η ασφάλεια του πολίτη, του μετανάστη, του κράτους; Όπως σημειώνει : «η ασφάλεια ενός ατόμου μπορεί να σημαίνει το τέλος της ιδιωτικότητας για ένα άλλο ή η ασφάλεια ενός κράτους τον βομβαρδισμό ενός άλλου. » Το βασικότερο ερώτημα σε σχέση με τις βιομετρικές τεχνολογίες δεν αφορά στην προστασία της βάσης δεδομένων από την πιθανότητα διαρροής των προσωπικών δεδομένων. Το βασικότερο ερώτημα προκύπτει από το ποιος έχει νόμιμη πρόσβαση στη βάση δεδομένων, γιατί την έχει και ποιανού την προστασία επικαλείται Ploeg, 2009: 91).

Η εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών χωρίς εγγυήσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θεωρήθηκε ότι αφορμάται από τον λόγο περί ασφάλειας ο οποίος ενισχύθηκε μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11/9. Σύμφωνα με τους Zureik και Hindle (2016: 121), η βιομετρική βιομηχανία υπολογίζεται ότι είχε ανάπτυξη της τάξεως του 80% μεταξύ του 2001 και του 2007. Ο λόγος περί ασφάλειας έγινε αντικείμενο έντονης κριτικής υπό την οπτική της βιοεξουσίας. Σύμφωνα με αυτή, οι βιομετρικές τεχνολογίες ενσωματώθηκαν σε μια ευρύτερη πολιτική, η οποία με πρόσχημα τον πόλεμο στην τρομοκρατία και τη διαφύλαξη της εσωτερικής ασφάλειας οδήγησε στην κοινωνική κατηγοριοποίηση, τον κοινωνικό έλεγχο, την παρακολούθηση και την αντιμετώπιση του πολίτη και του μετανάστη, όχι ως υποκειμένου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αλλά ως δυνάμει εγκληματία ή τρομοκράτη.

Σύμφωνα με τους Dijstelbloem, Meijer, Besters, οι βιομετρικές τεχνολογίες κυριάρχησαν σε ένα πλαίσιο όπου τα σύνορα ελαστικοποιήθηκαν με σκοπό την ελεύθερη μετακίνηση προσώπων, εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων σε συνδυασμό με τη συγκρότηση διεθνικών συμφωνιών και μεγάλων κρατικών ομοσπονδιών. Ωστόσο οι βιομετρικές τεχνολογίες έδρασαν αντίστροφα συντελώντας όχι στην κατάργηση, αλλά στη νέα διαχείριση των συνόρων. Τα βιομετρικά συστήματα εφαρμόστηκαν στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ με σκοπό τη διαχείριση της μετανάστευσης, ιδίως στον χώρο της Μεσογείου. Η χρήση του σώματος ως πληροφορία χρησιμοποιήθηκε για την κατάταξη και κατηγοριοποίηση των μεταναστών συχνά μέσω βίαιων πρακτικών. Η σάρωση του οστού χρησιμοποιήθηκε

για τον καθορισμό ηλικίας των ανήλικων αιτούντων άσυλο, ενώ δημιουργήθηκαν και μεγάλες βάσεις δεδομένων οι οποίες αποθήκευαν βιομετρικά δεδομένα των μεταναστών κατά την είσοδό τους στα σύνορα της ΕΕ με σκοπό την ταυτοποίηση (Dijstelbloem, Meijer, Besters, 2016: 1-2).

Η χρήση των βιομετρικών τεχνολογιών στην ΕΕ θεωρήθηκε ένα κύριο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η τεχνολογία μεσολαβεί στη διαχείριση των συνόρων. Το πρώτο βιομετρικό σύστημα υιοθετήθηκε από την Ένωση το 1997 και εφαρμόστηκε το 2002, ως προσπάθεια δημιουργίας ενός ασφαλέστερου πλαισίου εφαρμογής της συνθήκης του Δουβλίνου (1990). Το Eurodac υπήρξε ένα σύστημα ψηφιακής σύγκρισης των δαχτυλικών αποτυπωμάτων των αιτούντων άσυλο με σκοπό τη διαβεβαίωση ότι κάθε ένας έχει καταθέσει αίτηση ασύλου αποκλειστικά σε ένα κράτος. Η καταγραφή αυτή συμπεριελάμβανε πληροφορίες για τον φύλο, την ημερομηνία και έναν αριθμό μητρώου.

Το Eurodac, ωστόσο, δεν είναι το μόνο σύστημα που χρησιμοποίησε η ΕΕ στην τεχνολογία των συνόρων ή όπως την αποκαλούν οι Dijstelbloem, Meijer και Besters (2016: 6) «τεχνολογία της μετανάστευσης» ('migration technology'). Συστήματα αναγνώρισης ίριδας και προσωπομετρίας, ταυτοποίησης DNA, ανιχνευτές καρδιακών παλμών αποτέλεσμα εργαλεία ελέγχου, περιορισμού της μετακίνησης, αποκλεισμού σωμάτων. Τα πιο πρόσφατα, δε, συστήματα που χρησιμοποιούνται από την ΕΕ με την ονομασία DOGGIES, SNIFFER, SNIFFLES και SNOOPY δεν περιορίζονται στην ταυτοποίηση, αλλά αποσκοπούν στην ανίχνευση ανθρώπων μέσω της ψηφιακής ανάλυσης της όσφρησης (Λέκκα, Πανουτσόπουλος, 2016: 58).

Όλα τα παραπάνω συστήματα έχοντας ως στόχο -πέρα από τον εξωτερικό- και τον εσωτερικό έλεγχο των ήδη εγκατεστημένων μεταναστών, αναδεικνύουν τη συμβολή των βιομετρικών τεχνολογιών στη μετατροπή των συνόρων, όπως τα γνωρίζαμε μέχρι σήμερα, σε ηλεκτρονικά σύνορα (e- Borders) ή έξυπνα σύνορα. Σύμφωνα με την S. A. Magnet, οι βιομετρικές τεχνολογίες λειτουργούν πολλαπλασιάζοντας τα σύνορα πολλαπλώς. Ο συνοριακός έλεγχος δεν πραγματοποιείται μόνο στα σημεία εισόδου στη ζώνη Σένγκεν, αλλά μπορεί και σε κάθε σημείο της μετακίνησης, πολλαπλασιάζοντας τα σημεία ελέγχου και κάνοντας συνεχώς ορατά τα άτομα που φέρουν το σημάδι του ξένου. Όσο οι άνθρωποι γίνονται πιο ορατοί, τόσο το σύνορο γίνεται διάφανο (Baggiarini, 2013). Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει ο David Lyon (2005) στο ομώνυμο άρθρο του «The border is everywhere: ID cards, surveillance and the other», και όπως είδαμε και πιο πάνω τα σύνορα πλέον είναι παντού.

Η Irma van der Ploeg (1999:299) ερμηνεύσε το Eurodac ως ένα τεχνολογικό σύστημα που αφήνει στο σώμα τον μεταναστών το σημάδι της παρανομίας. Με αυτό τον τρόπο οι βιομετρικές τεχνολογίες έχουν μια ουσιαστική συμβολή στη συγκρότηση της ταυτότητας του μετανάστη ως «μη πολίτη». Στιγματίζουν με την κυριολεκτική και μεταφορική έννοια. Σύμφωνα με τη Λέκκα και τον Πανουσόπουλο (2016: 60- 61) «η έννοια του συνόρου έχοντας υποστεί σαρωτικό μετασχηματισμό, δεν αφορά πλέον μόνο διεθνή ή εθνικά σύνορα, χωρικά ύδατα και φράκτες, βάσεις δεδομένων και ψηφιακά μέσα, αλλά εισβάλλει και εδράζεται στο σώμα, την κινητικότητά του και τους τόπους που τελικά νομιμοποιείται- ή δεν νομιμοποιείται να καταλάβει»²¹.

Επιπρόσθετα, μία από τις ενστάσεις για την εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών, αφορά στον τεχνικό της χαρακτήρα και στην δήθεν ικανότητα της να ανιχνεύει της επικινδυνότητα ενός ατόμου με αξιοπιστία. Η δημιουργία ενός βιομετρικού συστήματος το οποίο θα εγγυάται 100% επιτυχία στην ανεύρεση ενός τρομοκράτη είναι αμφίβολη. Ο Stalder και ο Lyon (2003: 84-85) υποστηρίζουν ότι, ακόμα κι αν κάποιος δημιουργήσει ένα σύστημα με ποσοστό επιτυχίας 99.99%, ο κίνδυνος λάθους παραμένει συντριπτικά μεγάλος. Εάν σε έναν πληθυσμό δέκα εκατομμυρίων υπάρξει ένα ύποπτος για τρομοκρατία, τότε σε αυτόν αντιστοιχούν 1000 άνθρωποι οι οποίοι ταυτοποιήθηκαν εσφαλμένα ως τρομοκράτες. Αυτό αποδεικνύει ότι ο αριθμός εκείνων που υπόκεινται στους ελέγχους και εντάσσονται στο σύστημα παρακολούθησης είναι εξωφρενικά δυσανάλογος από τον αριθμό των υπόπτων τέλεσης εγκλημάτων.

Δεύτερον, η σύνδεση της τρομοκρατίας με την αποκαλούμενη παράνομη μετανάστευση δεν είναι δεδομένη. Αν ο πανικός της 11^{ης} Σεπτεμβρίου οδήγησε στην ένταση και την αναβάθμιση των τεχνολογικών συστημάτων ελέγχου των συνόρων, τότε ίσως υποτιμάται ότι οι περισσότεροι τρομοκράτες που συμμετείχαν στις επιθέσεις εκείνης της μέρας, αλλά και τις επιθέσεις που ακολούθησαν στην Ευρώπη, είχαν λευκό ποινικό μητρώο, αλλά και έγγραφα νόμιμης παραμονής στη χώρα (Stalder, Lyon, 2003: 85).

Η εξαιρετικά αφηρημένη έννοια της «ασφάλειας» και η επίκλησή της στην καταπολέμηση της «τρομοκρατίας» δεν συνδέονται τόσο αυτονόητα με την ανάγκη

²¹Οι Zureik E. και Salter B. (2004: 4) προτείνουν τη διάκριση μεταξύ της έννοιας του συνόρου (frontier) και του ορίου του κράτους (boundary of a state). Ενώ το πρώτο αφορά στα εδαφικά δικαιώματα ενός κράτους και την προστασία του, το δεύτερο αφορά στην αστυνόμευση της ανθρώπινης μετακίνησης. Αυτό που εμείς σήμερα ονομάζουμε «σύνορα» απέχει από τα σύνορα της γεωγραφικής επικράτειας και προσεγγίζει περισσότερο την έννοια του ελέγχου της μετακίνησης των πολιτών.

χρήσης των βιομετρικών τεχνολογιών στους ελέγχους των συνόρων. Ο B. J. Muller (2005: 92) χαρακτηριστικά υποστηρίζει ότι ο ισχυρισμός ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες θα αποτελέσουν ανασταλτικό παράγοντα γενικά και αόριστα για την τρομοκρατία και την έλλειψη ασφάλειας, μοιάζει με τον ταυτολογικό ισχυρισμό ότι το να είναι κάποιος άστεγος οφείλεται στην έλλειψη σπιτιού, αντί να διερευνάται η ανεργία και οι κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης του ατόμου. Το λογικό επιχείρημα των υποστηρικτών των τεχνολογιών αυτών εκκινεί από την υπόθεση ότι αιτία της ανασφάλειας του πολίτη, ή της τρομοκρατίας είναι οι ελλειπείς πληροφορίες των διοικητικών αρχών για την ταυτότητα των ατόμων τα οποία διαβιούν σε μια επικράτεια. Ως εκ τούτου η συγκέντρωση πληροφοριών θα καταστείλει την εγκληματικότητα. Ωστόσο, οι παραπάνω μελετητές αντιπροτείνουν ότι η λύση θα ανευρεθεί μόνο στην - παραγκωνισμένη σήμερα από τον δημόσιο διάλογο- αναζήτηση των βαθύτερων κοινωνικών αιτιών της εγκληματικότητας, και όχι στην εξαντλητική άντληση προσωπικών δεδομένων.

Ο κοινωνιολόγος Ulrich Bleck (2015: 68) υποστήριξε ότι η σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινωνία διαμορφώνεται πλέον όχι μόνο από την κατανομή του πλούτου, αλλά και από την κατανομή των διακινδυνεύσεων. Οι διακινδύνευση δεν αφορά ένα πεπερασμένο κίνδυνο ο οποίος έχει πραγματωθεί, αλλά στρέφεται προς το μέλλον. Η διακινδύνευση αφορά τον φόβο για μια επικείμενη καταστροφή. Η προβολή των μελλοντικών καταστροφών, παρότι πραγματική ως προς τα αποτελέσματά της, συχνά διανθίζεται από μη πραγματικά φανταστικά στοιχεία. Στα φανταστικά αυτά σενάρια οι βιομετρικές τεχνολογίες λειτουργούν μειώνοντας την αγωνία του άγνωστου, καθώς υπόσχονται τη μεγαλύτερη δυνατή γνώση δυνητικά για όλους τους ανθρώπους στη γη. Υπονοείται, δηλαδή, ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες θα μας αποκαλύψουν κάτι περισσότερο από το τι είναι κάθε πολίτης σήμερα, θα μας αποκαλύψουν/ προβλέψουν την εξέλιξη και τη μελλοντική του δράση (Lyon, 2001: 306).

Η κριτική του David Bigo (2006:47) στην έννοια της ασφάλειας τον οδηγεί να επιχειρηματολογήσει υπέρ της μετάβασης από το Πανοπτικό στο “Ban- opticon”. Το “Ban-opticon” περιγράφει την κατάσταση των δυτικών κοινωνιών μετά την 11/9, οπότε και επιβλήθηκε ένα γενικευμένο καθεστώς εξαίρεσης, όπως είδαμε να το νοσηματοδοτεί ο Agamben. Εδώ το καθεστώς εξαίρεσης δεν αφορά αναγκαστικά τη νομική επιβολή του, αλλά μια de facto εξαίρεση την οποία επιβάλλουν τα τεχνολογικά συστήματα παρακολούθησης. Ο Bigo θεωρεί πως οι βιομετρικές τεχνολογίες, καθώς επιβάλλονται

από μια συνεργασία κυβερνήσεων και ιδιωτικών φορέων μετατρέπονται σε μία ρουτίνα που κανείς δεν αμφισβητεί. Καθώς, όμως, ο δημόσιο λόγος καθορίζεται από αυτούς τους όρους, οι προβληματισμοί για τον περιορισμό της ελευθερίας και τις ιεραρχήσεις που επιβάλλονται με τη μεσολάβηση των τεχνολογιών, κάμπτονται.

Παράλληλα, κριτική ασκήθηκε στις βιομετρικές τεχνολογίες και από την άποψη της βιολογικής ιδιότητας του πολίτη, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο η βιολογία κάποιου καθορίζει τη θέση του σε μια πολιτική κοινότητα (2013: 135-138). Η Ajana χρησιμοποίησε την έννοια αυτή περισσότερο για να τονίσει πως η διασύνδεση των βιολογικών χαρακτηριστικών με την ελεύθερη αγορά παράγει νέου τύπου διακρίσεις. Αντίθετα με τους Rose και Novas (2011) που διακήρυξαν πως η βιολογική ιδιότητα απομακρύνει τη διαχείριση του σώματος από τις εθνικιστικές- φυλετικές στρατηγικές του παρελθόντος, η Ajana στέκεται στον νέο τρόπο που οι βιομετρικές τεχνολογίες επανεγγράφουν τις ρατσιστικές στρατηγικές. Χρησιμοποιώντας τη φράση του Ετιέν Μπαλιμπάρ για «ρατσισμό χωρίς φυλές» (racism without race), θεωρεί ότι η μετανάστευση αντικαθιστά την έννοια της φυλής. Οι μετανάστες στο σύνολό τους είναι τα νέα θύματα των βιολογικών στρατηγικών του κράτους, καθώς αποτελούν κύρια θύματα των βιομετρικών βάσεων δεδομένων, οι οποίες συντελούν στην επαναλαμβανόμενη κατάταξή τους στο όριο της πολιτικής σφαίρας. Η δύναμη των βιομετρικών θεωρεί η συγγραφέας ότι δεν έγκειται στην επιτήρηση, αλλά στη μέτρηση της ζωής σε κάθε κατώφλι του μετακινούμενου σώματος και στις εξουσιαστικές πρακτικές ελέγχου της ροής της πληροφορίας μέσω των βάσεων δεδομένων.

Στις παραπάνω περιπτώσεις οι μελετητές απομακρύνονται από την αμφιθυμική στάση της φιλελεύθερης θεωρίας έναντι των βιομετρικών τεχνολογιών και καθολικά τη χρήση τους εξαιτίας του εξουσιαστικού χαρακτήρα τους. Οι βιομετρικές τεχνολογίες θεωρήθηκε ότι πολλαπλασίασαν τον έλεγχο, λόγω της ταχύτητας και αυτοματοποίησής τους, ενισχύοντας τον αποκλεισμό από την πολιτική κοινότητα, και τη διαβάθμιση των δικαιωμάτων μεταξύ των πολιτών της ΕΕ και των πολιτών τρίτων χωρών. Έτσι, οι τεχνολογίες αυτές έχουν καταστεί υπεύθυνες για τη διαχείριση του συνόρου μεταξύ πολίτη και μη, ενός συνόρου «ρευστού και πολιτικά διαπραγματεύσιμου» κατά τον Δημούλη (2016α:3).

Συνεπώς, υπό αυτή την οπτική οι βιομετρικές τεχνολογίες φαίνεται να είναι προσανατολισμένες προς τη διαβάθμιση των πολιτών, υπό το βάρος πολιτικών αποφάσεων οι οποίες ολοένα απομακρύνονται τόσο από την ταύτιση ανθρώπου και

πολίτη, όσο και από τη δυνατότητα ουσιαστικής συμμετοχής στην πολιτική κοινότητα των σωμάτων που φέρουν το σημάδι του «Άλλου». Η ιδιότητα του Ευρωπαίου Πολίτη ανάγεται σε αυτή την περίπτωση πλήρως στην εθνική του ιθαγένεια. Αυτή ελέγχεται μέσω της επιβεβαίωσης του βιομετρικού συστήματος ότι ένα σώμα ανήκει σε ένα συγκεκριμένο έθνος και όχι με βάσει τους όρους που ένα άτομο θα έπρεπε να συμμετέχει σε μία πολιτική κοινότητα.

Επίλογος

Τα έγγραφα ταυτοποίησης υπήρξαν, ήδη από τα πρώιμα νεωτερικά χρόνια, πυλώνες για τη δυνατότητα του κράτους να ασκεί αποκλειστική εξουσία ελέγχου των ατόμων που βρίσκονται στην επικράτειά του. Αποτέλεσαν τόσο τρόπο διαχείρισης του πληθυσμού με σκοπό τον εξορθολογισμό της διοίκησης, όσο και προϋπόθεση για την άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτών. Οι βιομετρικές τεχνολογίες έρχονται να μεταβάλλουν τον αρχικό χαρακτήρα της ταυτοποίησης μέσω της ψηφιακής συλλογής, επεξεργασίας και αποθήκευσης των βιολογικών χαρακτηριστικών. Η ριζοσπαστικότητα της νέας ταυτοποίησης έγκειται στην αξιοπιστία, την ταχύτητα, την ανεξαρτησία χώρου και χρόνου ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ μεγάλων βάσεων δεδομένων.

Μία από τις κεντρικές προβληματικές οι αφορούν στις βιομετρικές τεχνολογίες είναι η ανάδειξη της σημασίας του σώματος για τη συγκρότηση της πολιτικής ταυτότητας. Οι βιομετρικές τεχνολογίες για την Ploeg (1999) από τη μία μεριά αναδεικνύουν ότι αυτό που εν τέλει καθιστά μοναδικό ένα άτομο διακριτό μέλος της πολιτικής κοινότητας είναι το ίδιο του το σώμα. Από την άλλη, υπενθυμίζουν ότι το ψηφιακό σώμα είναι κομμάτι της ακεραιότητας του πολίτη και πρέπει να αντιμετωπίζεται όπως και το υλικό. Πέρα από τη σημασία του σώματος στη συγκρότηση της ταυτότητας, οι βιομετρικές τεχνολογίες μεσολαβούν και στη σχέση μεταξύ έθνους και πολίτη, όπου - για τους πιο αισιόδοξους- προωθούν την απελευθέρωση της ταυτοποίησης από εθνικά έγγραφα και γραφειοκρατίες, ενώ για άλλους λειτουργούν θωρακίζοντας τα εθνικά σύνορα και προάγοντας την ασφάλειά τους. Κατά τη βιοπολιτική προσέγγιση, ωστόσο, οι βιομετρικές τεχνολογίες δεν μεταλλάσσουν τη σχέση έθνους και πολίτη, ούτε απελευθερώνοντας το πολίτη από την εθνική γραφειοκρατία, ούτε επεκτείνοντας την ασφάλεια. Αντίθετα, μετατρέποντας το σώμα σε παγκόσμιο δελτίο ταυτότητας, υποστηρίζεται ότι εντείνουν, πολλαπλασιάζουν και απεδαφικοποιούν τον κοινωνικό έλεγχο και εγγράφουν τα σύνορα εντός του σώματος.

Η σύγκρουση μεταξύ ιδιωτικότητας και ασφάλειας, αλλά και η κριτική προσέγγιση απέναντι στον εξουσιαστικό χαρακτήρα των βιομετρικών τεχνολογιών αποτελούν κεντρικές θεματικές που διατρέχουν όλο τον λόγο σχετικά με αυτές τις τεχνολογίες. Παραπάνω προσπαθήσαμε να αναδείξουμε την αμφιθυμία της φιλελεύθερης θεωρίας, σχετικά με την ικανότητα των βιομετρικών τεχνολογιών να προασπίζουν ή να

υπονομεύουν την αυτονομία του πολίτη και την ιδιωτική ζωή. Από τη μία πλευρά, υποστηρίζεται ο ρόλος των τεχνολογιών αυτών στη θωράκιση έναντι της απάτης, της πλαστογραφίας και εν γένει της εγκληματικότητας και, από την άλλη, διατυπώνονται επιφυλάξεις όσον αφορά τους κινδύνους των βιομετρικών τεχνολογιών για την περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων και την υπέρμετρη επέμβαση στην ιδιωτική ζωή του πολίτη. Η κακόβουλη χρήση των βιολογικών πληροφοριών, η δημιουργία ενός βιοποτραίτου, η απουσία συναίνεσης στη λήψη και επεξεργασία των πληροφοριών, καθώς και η αδυναμία διαχείρισης των πληροφοριών οι οποίες συλλέγονται από τον ίδιο το πολίτη αποτελούν υπό αυτή την οπτική προκλήσεις για τη δυνατότητα αυτοκαθορισμού και αυτόνομης δράσης του ατόμου.

Όπως αναδείξαμε, τόσο οι φιλελεύθεροι στοχαστές, όσο και οι κριτικές σπουδές της παρακολούθησης αναδεικνύουν ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες δεν αφορούν μόνο τα δικαιώματα μεμονωμένων ατόμων, αλλά αποτελούν πρόκληση για την ίδια τη δημοκρατία. Στη φιλελεύθερη θεωρία υποστηρίζεται ότι ο κίνδυνος της δημοκρατίας προέρχεται από το γεγονός ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες είναι δυνατόν να ενισχύσουν ένα κράτος ολοκληρωτικό το οποίο θα έχει καθολική πρόσβαση στην υγεία και τη ζωή των πολιτών του. Ωστόσο, από τη μεριά των κριτικών σπουδών της παρακολούθησης, ο David Lyon συμπληρώνει πως οι βιομετρικές τεχνολογίες αποδεικνύουν επιπλέον την αδυναμία διάκρισης μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας. Η ανάθεση της ταυτοποίησης σε ιδιωτικούς φορείς και η διασύνδεση μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών βάσεων δεδομένων αναδεικνύουν αντικατοπτρίζει αφενός ένα πλέγμα εξουσίας το οποίο δεν εκκινεί αποκλειστικά από το κράτος, και αφετέρου περιπλέκει την ταυτότητα του πολίτη με εκείνη του καταναλωτή.

Κομβικό αντικείμενο μελέτης και διαφωνίας για τους φιλελεύθερους μελετητές υπήρξε η στάθμιση μεταξύ της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της προάσπισης της εθνικής ασφάλειας. Ενώ παραδοσιακά ο λόγος των φιλελευθέρων (liberals) στάθηκε επιφυλακτικός στην εφαρμογή των βιομετρικών τεχνολογιών, εξαιτίας των κινδύνων για τις πολιτικές ελευθερίες, δεν εντοπίσαμε επιχειρήματα τα οποία να προτείνουν την πλήρη εξάλειψή τους. Αντιθέτως, οι προτάσεις οι οποίες καταγράφηκαν αφορούσαν την ανάγκη ολιστικής νομικής αντιμετώπισης της «ψηφιακής ταυτότητας» του πολίτη, με σκοπό τη δυνατότητά του να διαχειριστεί το σύνολο των πληροφοριών που τον αφορούν, και τη νομική πρόβλεψη για ζητήματα, όπως η καταστροφή των βάσεων δεδομένων και η κακόβουλη χρήση τους. Από την

άλλη μεριά, ο Amitai Etzioni προέκρινε την εστίαση σε ζητήματα εθνικής ασφάλειας και την εγκατάλειψη της αποκλειστικής θεωρητικής ενασχόλησης με το ζήτημα της ιδιωτικότητας. Ο Etzioni, θεωρώντας πρότερο το γενικό καλό έναντι του ατομικού συμφέροντος του πολίτη, υποστηρίζει πως η αυτονομία είναι αδύνατη χωρίς την υπεράσπιση της εθνικής ασφάλειας. Παρά το ότι υποστηρίζει την ανεύρεση μιας ισορροπίας μεταξύ δικαιωμάτων και ασφάλειας, ο υπερτονισμός του για ανάγκη χρήσης των βιομετρικών τεχνολογιών στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας και της παράνομης μετανάστευσης τον οδηγεί σε υπονόμηση των προαναφερθέντων κινδύνων.

Αντίθετα με τις παραπάνω θέσεις, από τη σκοπιά της βιοεξουσίας προτείνεται ακόμα και η πλήρης κατάργηση των βιομετρικών τεχνολογιών. Υπό αυτό το πρίσμα η ιδιότητα του πολίτη οριοθετείται βάσει του ποιος αποκλείεται από την πολιτική κοινότητα. Οι βιομετρικές τεχνολογίες εξετάζονται, δηλαδή, από τη μεριά εκείνων στους οποίους απορρίπτεται η πρόσβαση ή η είσοδος στην επικράτεια ή η πρόσβαση στην εργασία. Παράλληλα, εξετάζεται από την πλευρά εκείνων οι οποίοι, ενώ αναγνωρίζονται ως «πολίτες», δεν αντιμετωπίζονται ως φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αλλά ως αντικείμενα ελέγχου και περιορισμού. Οι βιομετρικές τεχνολογίες θεωρείται ότι ενισχύουν την παρακολούθηση στην καθημερινή ζωή, αποτελώντας μέρος ενός ήπιου ελέγχου (soft control) στο διαδίκτυο. Παράλληλα, η ενσωμάτωσή τους στον χώρο της εργασίας και στα διοικητικά έγγραφα κερδίζει χώρο όλο και περισσότερο. Παρατηρείται ότι η χρήση τους επεκτείνεται σε ολόκληρο τον πληθυσμό με πρόσχημα την πρόληψη της εγκληματικότητας. Έτσι, υποστηρίζεται ότι οι δυσανάλογοι βιομετρικοί έλεγχοι οδηγούν σε μια αντιμετώπιση του πολίτη ως ύποπτου εγκληματία εκ των προτέρων. Από την άλλη, διακρίσεις και στερεότυπα εμφιλοχωρούν στον σχεδιασμό, ιδίως των δεύτερης γενιάς βιομετρικών τεχνολογιών, οι οποίες είναι διαμορφωμένες να συνάγουν συμπεράσματα για κάποιον βάσει στερεοτύπων για το τι σημαίνει «φυσιολογική» συμπεριφορά.

Τέλος, ο ρόλος των βιομετρικών τεχνολογιών δεν επηρεάζει μόνο τους πολίτες, αλλά συμμετέχει και στον καθορισμό του ορίου μεταξύ πολίτη και μη πολίτη- μετανάστη. Η διαχείριση της μετανάστευσης από την ΕΕ είναι η αιτία κατασκευής του πρώτου μεγάλου ευρωπαϊκού βιομετρικού συστήματος (EURODAC). Οι βιομετρικές τεχνολογίες θεωρείται ότι εγγράφουν στους μετανάστες το σημάδι του αποκλεισμού, καθώς παρέχουν τη δυνατότητα διεύρυνσης των ελέγχων, ανεξαρτήτως χρονικού και

γεωγραφικού περιορισμού. Εδώ, υποστηρίζεται από τους μελετητές ότι ο λόγος περί ασφάλειας, ο οποίος γεννήθηκε μετά την 11/9, οδήγησε σε μια δυσανάλογη ανάπτυξη τις τεχνολογίες αυτές σε σχέση με την «αποτελεσματικότητά» τους. Δυσανάλογη, επειδή οι βιομετρικές τεχνολογίες υπήρξαν, όπως υποστηρίζεται, ανεπαρκείς τόσο στην πρόληψη του εγκλήματος, όσο και στο να «καταλαβαίνουν» ποιος είναι τρομοκράτης. Αντίθετα, θεωρούνται μέσα επιβολής έναντι των αδυνάμων, καθώς συχνά δημιουργήθηκαν από μια ρατσιστική ρητορική η οποία προσλάμβανε κάθε μετανάστη ως υποψήφιο τρομοκράτη ή εγκληματία.

Συνοψίζοντας, η εργασία αυτή προσπάθησε να αναδείξει τη συζήτηση που αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι βιομετρικές τεχνολογίες επιδρούν στην ιδιότητα του πολίτη, αλλά και στις αντιλήψεις σχετικά με αυτήν. Αυτό που επιχειρήθηκε να τονιστεί είναι ότι οι βιομετρικές τεχνολογίες αποτελούν πεδίο διαφωνίας για ζητήματα, όπως η συμβατότητά τους με τις δημοκρατικές ελευθερίες, το ψηφιακό σώμα, η σημασία της ιδιωτικότητας και της ασφάλειας για τον πολίτη. Παράλληλα, όμως, η εφαρμογή των παραπάνω τεχνολογιών στη διοίκηση, την πρόληψη της εγκληματικότητας και τη μετανάστευση θεωρήθηκε υπεύθυνη για φαινόμενα βίας, εξαίρεσης και αποκλεισμού. Όλα τα παραπάνω αποτελούν μέρος μιας εν εξελίξει συζήτησης η οποία μετράει μόλις δύο δεκαετίες. Ωστόσο, τόσο η ραγδαία εξάπλωση των βιομετρικών τεχνολογιών, όσο και οι πολλαπλές εφαρμογές τους στην καθημερινότητα των πολιτών είναι δυνατόν να δημιουργήσουν σταδιακά ένα μεγαλύτερο πεδίο έρευνας στις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες αναφορικά με τον ενσώματο χαρακτήρα της ιδιότητας του πολίτη, τον επαναπροσδιορισμό θεμελιωδών για την ταυτότητά του χαρακτηριστικών και των διαφορετικό τρόπο εκδήλωσης της βίας των κοινωνικών ιεραρχήσεων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Agamben Giorgio. (2005). *Homo Sacer, Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφ. Π. Τσιαμούρας, εκδ. Εξάρχεια, Αθήνα
- Beck U. (2015). *Κοινωνία της διακινδύνευσης: Καθ' οδόν προς μια άλλη νεωτερικότητα*, μτφ. από τα αγγλικά Ηρακλής Οικονόμου, εκδ. Πεδίο, Αθήνα
- Foucault Michel. (2011α). *Επιτήρηση και Τιμωρία: η γέννηση της φυλακής*, μτφ. Μπέτζελος Τ., εκδ. Πλέθρον, Αθήνα
- Deleuze G. (2001). *Η κοινωνία του ελέγχου*, μτφ. Παναγιώτης Καλαμαράς, εκδ. Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα
- Foucault Michel (2011β), *Η ιστορία της σεξουαλικότητας (Ι. Η βούληση για γνώση)*, μτφρ. Τάσος Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα
- Foucault Michel. (2002). *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, μτφ. Τιτίκα Δημητρούλια, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα
- Ιγγλεζάκης Ι.Δ. (2009). *Οι εφαρμογές της βιομετρικής τεχνολογίας και η συμβατικότητάς τους με την προστασία δεδομένων*, περ. ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ, τ. 76/ 2009. Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Κριάρη- Κατράνη Ι. (1999). *Γενετική Τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα : η συνταγματική προστασία των γενετικών δεδομένων*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- Καλογιάννης Ν. Δημήτρης. (2013). *η Ιδιότητα του Πολίτη από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη ευρωπαϊκή εκδοχή της: ιστορική εξέλιξη, χωροχρονικές εκφάνσεις και συνοδευτικές αξίες*, Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης, τχ. 41, Δεκέμβριος 2013, σ. 104-164
- Λέκκα Β., Πανουτσόπουλος Γ. (2016). *Ανάμεσα στα σύνορα: μετασχηματισμοί των μηχανισμών ελέγχου και διαχείρισης της μετανάστευσης στο Διάχυση συνόρων, Χάραξη σωμάτων, Σημεία Καταγραφής*, Λάγιος Θ., Λέκκα Β., Πανουτσόπουλος Γ., εκδ. Futura, Αθήνα

Μαντζούφας Π. (14 Οκτωβρίου 2010). *Βιοπολιτική και βιομετρία*, στον διαδικτυακό τόπο του Ομίλου Αριστόβουλος Μάνεσης, [<https://www.constitutionalism.gr/1828-biopolitiki-kai-biometria/>]

Μπέτζελος, Τ. & Σωτήρης, Π. (2004). *Σώματα, Λόγοι, Εξουσίες: Ξαναγυρνώντας στην «περίπτωση Φουκώ»*. Θέσεις, 89.

Μπουσκούτα Κ. (2018). *Ηλεκτρονικό εισιτήριο- Ζητήματα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*, Νομική Σχολή Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα

Παναγοπούλου- Κουντατζή Φ. (2013). *Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: Σκέψεις με αφορμή την υπόθεση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012) στο Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας*, τ. 4/2013, Νομική Βιβλιοθήκη

Παπασπύρου Ι. Νίκος. (2016). *Τα μονοπάτια του ευρωπαϊκού συνταγματισμού: Διαδρομές και συναντήσεις της αγγλικής, γαλλικής και γερμανικής παράδοσης πριν από τον μεγάλο πόλεμο*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα

Rose Nikolas- Novas Carlos. (2011). *Βιολογική ιδιότητα του πολίτη στο Βιοκοινότητες: Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, (επιμ.) Αθηνά Αθανασίου, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα.

Rose Nikolas (2017), *Κανονικότητα και παθολογία σε μια βιοϊατρική εποχή*, μτφρ. Βάσια Λέκκα, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα

Τζώρτζη Β. (2017). *Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα: οι σημαντικότερες αλλαγές από τον γενικό κανονισμό*, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, τ. II-III/2017, 30^ο έτος, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Ξενόγλωσση

- Agamben Giorgio (2008), *No to Biopolitical Tattoo*, Communication and Critical/Cultural Studies, Vol. 5, No. 2, pp. 201-202
- Ajana B. (2013). *Governing through Biometrics: The biopolitics of Identity*, Palgrave Macmillan, UK
- Bacchi, C. L., & Beasley, C. (2002). *Citizen bodies: is embodied citizenship a contradiction in terms?* *Critical Social Policy*, 22(2), 324–352.
- Baggiarini B. (2013). Review: Magnet, Soshana Amielle (2011) *When Biometrics Fail: Gender, Race, and the Technology of Identity*. Durham and London: Duke University Press, Canadian Sociological Association
- Bigo D. (2006). *Security, exception, ban and surveillance στο Theorizing Surveillance: The panopticon and beyond*, Willan Publishing
- Bromba U.A.M. (2009). *The biometric society- Risk and Opportunities στο Identity στο Security and Democracy*, ed. E.Mordini και M. Green, IOS Press
- Carblanc A. (2009). *Human Rights, identity and anonymity: Digital Identity and its management in e- society στο Identity στο Security and Democracy*, ed. E.Mordini και M. Green, IOS Press
- Coleman M., Grove K. (2009). *Biopolitics, biopower, and the return of sovereignty, Environment and Planning D: Society and Space*, volume 27, pages 489 ^ 507
- Cosmi E.V, Meloni P., Marzano S., Sacco R. (2009). *Biometrics: Security vs Privacy. A Scientific and Bioethical Point of view στο Identity στο Security and Democracy*, ed. E.Mordini και M. Green, IOS Press
- Crompton M. (2004). *Biometrics and Privacy the End of the World as We Know it or the white Knight of Privacy*, Australian Journal of Forensic Sciences, 36: 49-58
- Dijstelbloem H., Meijer A., Besters M. (2011). *The Migration Machine στο Migration and the new technological Borders of Europe*, eds. Dijstelbloem H., Meijer A., Palgrave Macmillan, UK

Dumbrava C. (2017). *Technology and Citizenship* στο *The Oxford Handbook of Citizenship*, Ed. Ayelet Shachar, Rainer Bauboeck, Irene Bloemraad, and Maarten Vink, Oxford University Press, UK

Etzioni, Amitai. (1999). *Limits of privacy*, Basic Books, New York

Fuller, G. (2003). "Perfect Match: Biometrics and Body Patterning in a Networked World." The Fibreculture Journal 1 (December) [<http://one.fibreculturejournal.org/fcj002>]

Gunnarsdottir K. (2016). *The fifth freedom and the burden of executive power* στο *Technoscience and Citizenship: Ethics and Governance in the Digital Society*, ed. Delgado A., Springer International Publishing Switzerland

Harel A. (2009). *Biometrics, identification and Practical Ethics* στο Identity στο Security and Democracy, ed. E.Mordini και M. Green, IOS Press

Hornung, Gerrit & Desoi, Monika & Pocs, Matthias. (2010). *Biometric Systems in Future Preventive Scenarios - Legal Issues and Challenges*. 83-94.

Joseph A.M. (2001). *Anthropometry, the Police Expert, and the Deptford Murders: The Contested Introduction of Fingerprinting for the Identification of Criminals in Late Victorian and Edwardian Britain* στο Documenting Individual identity, eds. Caplan J. και Torpey J. Princeton University Press, USA

Laas- Mikko K. και Sutrop M. (2016). *How do violations of privacy and moral autonomy threaten the basis of our democracy?* στο Technoscience and Citizenship: Ethics and Governance in the Digital Society, ed. Delgado A., Springer

Lebovic, Nitzan. (2015). "Biometrics, or The Power of the Radical Center." Critical Inquiry 41(4): 841 – 68.

Leydet, Dominique, "Citizenship", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.st>

Lyon, D. (1994). *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. University of Minnesota Press

Lyon D. (2001). *Under My Skin: From identification papers to body surveillance* στο Documenting Individual identity, eds. Caplan J. και Torpey J. Princeton University Press, USA

- Lyon D. (2003). *Introduction και Surveillance as social sorting: Computer Codes and mobile bodies* στο *Surveillance as social sorting: Privacy, Risk and digital discrimination*, (ed.) Lyon D., Routledge (pp. 1-8, 13-29)
- Lyon D. (2005). *The border is everywhere: ID cards, surveillance and the other* στο *Global surveillance and policing: borders, identity, security*, (eds) Zureik E. και Salter M.B., Willan Publishing
- Lyon, D. (2008). *Biometrics, identification and surveillance*. *Bioethics* 22 (9):499-508.
- Marohn D. (2006). *Biometrics in healthcare, Biometric Technology Today*, Volume 14, Issue 9, Pages 9-11
- Mordini, Emilio & Massari, Sonia. (2008). *Body, biometrics and identity*. *Bioethics*. 22. 488-98
- Mordini, Emilio. (2009). *Preface: Life in a Jar* στο *Identity στο Security and Democracy*, ed. E.Mordini και M. Green, IOS Press
- Muller B.J. (2005). *Borders, bodies and biometrics: towards identity management* στο *Global Surveillance and Policing: borders, security, identity*, Zureik E., Salter M.B. (eds.), Willan Publishing, (pp. 83-96)
- Ploeg Van der, I. (1999a). *Written on the body: biometrics and identity*. *ACM SIGCAS Computers and Society*. 29. 37-44
- Ploeg Van der, I. (1999b). *The illegal body: 'Eurodac' and the politics of biometric identification*, *Ethics and Information Technology* 1: 295–302
- Ploeg Van der, I. (2003). *Biometrics and the body as information: Normative issues of the socio- technical coding of the body* στο *Surveillance as Social Sorting Privacy, risk, and digital discrimination*, ed. David Lyon, Routledge, UK and New York
- Ploeg Van der, I. (2009). *Machine- Readable Bodies, Biometrics, Informalization and Surveillance* στο *Identity, Security and Democracy*, ed. E.Mordini και M. Green, IOS Press
- Rabinow, P., & Rose, N. (2006). *Biopower Today*. *Biosocieties*, 1(2), 195-217
- Stalder F., Lyon D. (2003). *Electronic identity cards and social classification* στο *Surveillance as social sorting: Privacy, Risk and digital discrimination*, (ed.) Lyon D., Routledge (pp. 77-93)

Torpey, J. (1999). *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State* (Cambridge Studies in Law and Society). Cambridge: Cambridge University Press.

Woodward J.D. (1996). *Biometrics: Identifying Law & Policy Concerns*. In: Jain A.K., Bolle R., Pankanti S. (eds) *Biometrics*. Springer, Boston, MA

Zureik E., Hindle K. (2004). *Governance, Security and Technology: the case of Biometrics*, *Studies in Political Economy*, pp. 113-137

Zureik E., Salter M.B. (2005). *Global Surveillance and Policing: borders, security, identity- Introduction* στο *Global Surveillance and Policing: borders, security, identity*, Zureik E., Salter M.B. (eds.), Willan Publishing, (pp. 1-9)